

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2011. június
XVIII. évfolyam 2. szám

Jöttek a mészárosok, a libások, a virágosok, a zöldségesek, a tejes gazdák és a törökmészárosok. Aznap zárva volt a Szent István téri piac, és nem nyitott ki a Kispiac sem. A kofák ünnepnapján fél Újpest a zászlószentelésre igyekezett. Eljött az ideje, hogy az egymással gyakran pörlekedő kereskedő asszonyok, és a konkurenciát gyakran ugrató kistermelők egymás kezét fogva megalakítsák szakmai szervezetüket, a piaci kofák ipartestületi szakosztályát.

Az 1930-as évtized végét mutatta a naptár. Az újpesti piac a város éléskamrájaként jóllakatta a helyi tisztviselőket, a gyárosokat és a munkásokat, és mindezek családtagjait. Odajártak a nyaralóvendégek,

a cselédlányok, a szakácsnők; ott vásároltak a kertvendéglős Brunovszkyék is.

Az önálló kofaszakosztály jól megférte a fűszerkereskedőkkel és vendéglősökkel. A szakmai szervezet létrehozása után – némi tagsági díj fejében – immár ők is igénybe vehették az Újpesti Ipartestület Székházának és Hitelszövetkezetének szolgáltatásait.

Ezen a rendkívüli napon a fotográfus kamerája elé vonult a piac apraja és nagyja. Akadt, aki árvalányhajás kalappal fején, vagy díszmagyarban feszített. Sokan vasárnapi viseletet öltöttek magukra, szép ruhát adtak a gyerekekre, így adva tudtára az utókornak, milyen is volt az a pillanat, amikor az újpesti kofák ipartestületi szakosztálya a zászlószentelést ünnepelte. □ *Barta Flóra*

Pillanatok az Ujpesti Ipartestület életéből

„Az »Ujpesti Ipartestület« millenniuma. Nevezett ipartestület pénteken saját udvarán a millennium emlékére három fát ültetett el, melyeknek Ferencz József, Árpád és Kossuth Lajos nevet adtak. Az ipartestület legközelebb millenniumi díszközgyűlést fog tartani a melyen a következő indítványok fognak tétetni: 1. Egy emlékkönyv megírása, a melyben az ipartestület története és a tagok aláírásai lennének. 2. Egy szálló építése, a melyben naponkint egy-egy utazó szegény iparossegéd ingyen kapna szállást.” (1896. május 10.)

„Az »Ujpesti Ipartestület« folyó hó 28-án [...] közgyűlést hirdet, melynek tárgyai: 1. Elöljárósági jelentés az 1896. évről. 2. Az 1896. évi zárszámadás bemutatása. 3. Az 1897. évi költségvetés megállapítása. 4. Az utasszálló és munkaközvetítési osztály szabályzat tervezetének előterjesztése. [...] Az előjárósági jelentés szerint a testületnek 14.866 frt. 03 kr. vagyona van; még pedig készpénzben 484 frt. 43kr.; értékpapírban 11 frt.; ingatlanokban 10.850 frt.; ingóságokban 1.448 frt. 60 kr.; beíratási és tagdíjhátralékokban 2075 frt. Ezzel szemben 2700 frt. tartozása van; még pedig a testület háztelkére 1400 frt.; a váczi takarékpénztárnak 12000 frt.; Szalay István és fia építőmester cégnek 100 frt.” (1897. február 21.)

„Az ipartestületi választások f. hó 14-én ejtettek meg. [...] Egyhangulag Busfy István választott meg (elnökségre). Szintén egyhangulag választották meg előjárókká a hivatalos jelöltek névszerint: Himmer Ferencz, Kubányi Károly, Schmidt Lajos, Pótz Mihály, Gyagyovszky Ferencz, Boday János asztalosok; Nyiri István ács, Fabiankovits József szobafestő, Szimon László sütő, Appler Dénes bádogos, Hulicza Antal kárpitos és Martinovics József rézöntő. Számvizsgálókká ugyancsak a hivatalos lista jelöltjei győztek: Kabók József, ifj. Szalay István és Jónás Illés.” (1897. március 21.)

„Vizsgálat az ipartestületnél. Ivánka Pál főszolgabíró, Szenes Aladár vármegyei számvető közbenjöttével, ifj. Szalay István kő-

művesmesternek a minisztériumhoz intézett feljelentése következtében e hó 15-én hivatalvizsgálatot tartott a helybeli ipartestületben. Az ipartestületi ügykezelést – eltekintve egynemely szabálytalanságtól – tűrhetőnek találta, ellenben a betegsegélyző pénztár vezetése közül rendetlenséget talált, melyek, hogy mily mérvűek, egyelőre nem megállapítható volt, mert a vármegyei számvető a hiányosan vezetett könyvek szakszerű átvizsgálását be nem fejezte.” (1897. április 18.)

„Adamis Lajos ujpesti ügyvéd az ipartestületnél viselt iparhatósági biztosí megbizatásáról lemondott, sokoldalú elfoglaltságával és megrongált egészségi állapotával indokolván e lépését. Ezzel egyidejűleg megemlíthetjük, hogy utódjául Mády Lajos ev. ref. lelkész van kiszemelve, a ki már egy ízben viselte is ezen tiszteletbeli állást, és azt jól töltötte be.” (1897. május 16.)

„Az Ujpesti Ipartestület zászlószentelése. Mult vasárnap korán reggel az utcákat bejáró zeneszó hirdette az ipartestület ünnepét. [...] Kévéssel 9 óra után a küldöttség elment Szerényi Kázmérné úrhölgyért, ki a zászlóanya tisztséget vállalta el, s csinos ötös fogaton, bandériummal hozták az ipartestülethez. [...] A menet élén a bandérium makranczos lovai ugrándoztak, utána következett a zenekar. [...] Az »Ujpesti Önkéntes tűzoltó testület«, a »Volfner féle bőrgyár« tűzoltói, a »Juta gyár« tűzoltói és a »Magyar Pamutipar részv. társ.« tűzoltói. [...] Az egyletek után egy fogaton ment Lindt János bíró és Ráday Antal főjegyző helyettes. Utána ötös fogaton Szerényi Kázmérné úrhölgy zászlóanya, Busfy István ipart. elnökkel. [...] A menet a Károlyi utcán át megkerülve az Árpád utat érkezett a templomhoz, a melyben az ünnepi mise, melyet Illek Vincze esperes plébános fényes segédlettel tartott, már javában folyt. Mise után Illek Vincze esp. pléb. a templomtéren felállított tribünen, a melyen előkelő közönség foglalt helyet, felszentelte a fekete selyemzászlót, melyre a zászlóanya igen diszes selyemszalagot kötött. (1897. szeptember 5.) (Összeállította a Közérdek című folyóirat fenti számaiból: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:

IVÁNYI JÁNOS

IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA

KÖRÖS ANIKÓ

KRIZSÁN SÁNDOR

DR. SALLAI JÁNOS

SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

ANTAL GÁBOR *történész*

BERDA JÓZSEF *költő*

HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*

IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*

IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA

okleveles építőmérnök

KADLECOVITS GÉZA *helytörténet-
kutató*

DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*

KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*

ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,
szerkesztő*

SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*

VARGA KÁROLY *nyug. MÁV
főmérnök-főtanácsos*

Kiadja:

Újpest Önkormányzata

Műszaki szerkesztő:

GELLÉRT KATALIN

Nyomdai kivitelezés:

SPÁCIUM BT.

Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2011. június
XVIII. évfolyam 2. szám

Az újpesti kofák zászlószentelése (részlet)

1	SZERZŐ Cím
	Múltidéző
2	<i>Pillanatok az Újpesti Ipartestület életéből</i>
	Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
	Tanulmány
4	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Újpest Városi Ipartestület</i>
	Közlemények
8	KADLECOVITS GÉZA <i>Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 2. rész</i>
11	ANTAL GÁBOR <i>SMS Leitha: Egy Újpesten született hadihajó története, 2. rész</i>
14	VARGA KÁROLY <i>Az újpesti villamosvasúti járműtelep története</i>
15	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Epizódok Aschner Lipót életéből, 13. rész: Villa, szmoking, Cadillac</i>
17	IVÁNYI JÁNOS <i>„Requiescat in pace”?! 50 éve számolták fel az újpesti Öreg-temetőt, 2. rész</i>
19	KRIZSÁN SÁNDOR <i>„Újpest-Központ végállomás!”, 3. rész: A nagy terelés és a metróépítés hajrája</i>
22	IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA <i>Berda József és Aba-Novák Vilmos</i>
22	BERDA JÓZSEF <i>Aba-Novák Berda-képe alá</i>
23	BERDA JÓZSEF <i>Panaszkodó levél Aba-Novák Vilmosnak</i>
24	DR. KRISKA GYÖRGY <i>Öntsünk tiszta vizet a Dunába!</i>
	Híres újpestiek
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Goll János</i>
	Interjú
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Negyedszázadon át az Újpesti Ipartestület élén</i>
32	Helytörténeti hírek

Újpest Városi Ipartestület

Nagykárolyi Károlyi István 1840-ben kiadott alapítólevele településünk fő sajátosságát, ipari jellegét már az alakulás pillanatában meghatározta: „a megtelepedni kívánóknak előre is alá kell magokat vetni azon szabálynak melynél fogva magok között sem céheket formálni, sem az ipart megszorító kirekesztő kiváltságos leveleket szerezni nem fognak...”.

A fői birtokos példateremtő intézkedése messze megelőzte korát. A céhszabályozottsága a 19. században már a feudális államokban is gátjaivá váltak az ipar fejlődésének. Az átalakulás első lépése, Ferenc József császári pátense, az Iparrendtartás azonban csak 1859-ben engedett teret az iparszabadságnak. Kimondta, hogy mindenki szaba-

don űzhet ipart; elég volt pusztán az ebbéli szándékot a hatóságnak bejelenteni, még szak-képzettséget sem kellett igazolni hozzá. E rendelet a kézművesipar színvonalára negatív hatást gyakorolt, teret engedett a szerencselovagoknak is. 1867. után a pátent a magyar jog törvénytelennek minősítette, majd a parlament nyomán a király 1872. február 27-én szentesítette a törvényjavaslatot. Megszületett az első magyar általános ipartörvény.

Károlyi grófröndelkezésének köszönhetően a 20. század fordulóján Újpesten újszólván minden ipari foglalkozás képviselőit megtalálhatjuk. Komoly igény jelentkezett településünkön is szakmai érdekvédelmi szervezet létrehozására. 1879. augusztus 14-én megalakult a helyi vegyes ipartársulat. Elnöke Lipárdy János, titkára Mayer Ferenc volt. Működéséhez Stitz József ingyenesen biztosított ingatlant. Taggá bárki önkéntes alapon válhatott, de szigorú szakmai feltételeknek kellett ehhez megfelelnie. A szervezet feladata volt a szakképesítések ellenőrzésén kívül a mesterek és segédek között felmerülő peres kérdések békéltetése, a munkaadók és munkavállalók közötti megfelelő viszony megőrzése, a munkaerő és munkahiányból eredő problémák enyhítése, a versenyképesség segítése. A társulat tagjai javaslataikkal részt vállaltak az új ipartörvény előkészítésében is.

Szakmai tevékenysége mellett Újpest kulturális életét is fellendítette a társaság: tagjai sorából alakult többek között az Újpesti Dalkör, mely több mint 100 évig működött folyamatosan. Próbáit Himmer Ignác alapító tag, társulati elnök asztalosműhelyében tartotta a kórus. Emellett rendszeres kulturális programokkal várták az érdeklődőket, illetve egyéb műkedvelő csoportokat is alakítottak.

Az 1884. évi XVII. tc., a második ipartörvény hatására, 1885 júliusában a Katolikus Körben megtartott alakuló ülésen megválasztották az Újpesti Vegyes Ipartestület 35 tagú elöljáróságát. Az első elnök: Javorniczky János (öt még ebben az évben követte Gasperek Já-

Az ipartestület épülete 1885-ben (Huszár Ferenc akvarellje)

nos), alelnök Kilián Gábor lett. Első adminisztratív és szervezeti lépései mellett az ipartestület azonnal szakmai munkához látott: a cipészek kívánságára hivatalosan is kérte a váci járás főszolgabíróját, hogy a házaló kontárok – esetleg karhatalom bevetésével is – akadályozza meg káros tevékenységükben. 1886 márciusában a testület javasolta az elsőfokú iparhatóságnak, hogy az iparigazolványok kiadása előtt kérje ki a helyi ipartestület véleményét az illetőről. Az év januárjában vásárolták meg Péchy Györgytől a Király és Diófa (ma: Kassai) utcák találkozásánál lévő 340 négyszögöles telek bérleti jogát, mely a jövődő székház alapjául szolgált. A telek örökbérét 1903-ban jelentős kedvezményrel váltották meg Károlyi Sándor gróftól. 1890-ben már 1288 tagot számlált a testület. Legnagyobb létszámban, megközelítőleg 200 fővel faiparosok tartoztak a tagok sorába.

Az 1896-os ünnepségekből az iparosok is kivették részüket. A tömeges beköltözés okozta építkezési konjunktúra segítette az építőipari-szakosztály életre hívását 1897-ben. Elnökké Kőrösi Lajost választották. Helyi iparosok végezték a középületek építését is, közöttük a községháza, később városháza külső-belső kivitelezését 1899-1900-ban.

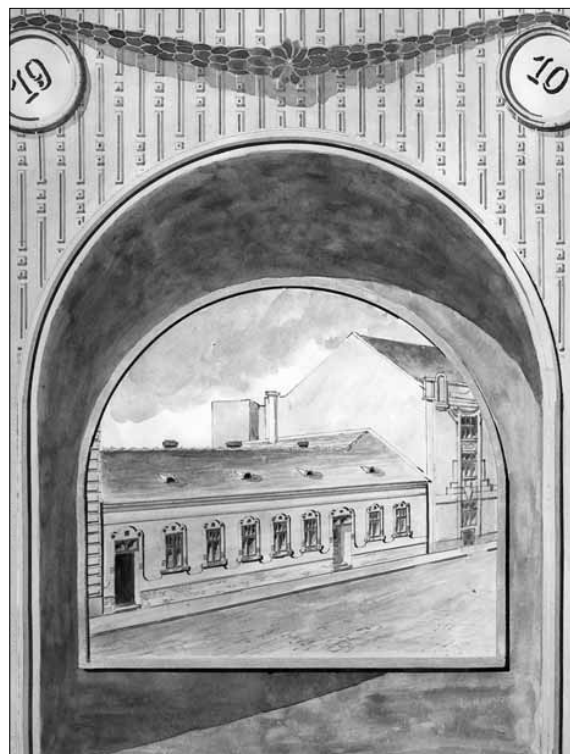
1903-ban az ipartestület által adományozott telken a Király és a Diófa (ma: Kassai) utca sarkán áruzsarnokot épített a létrejövő értékesítési szövetkezet, melyben már az első évben 61.371 korona értékű árut helyeztek el az asztalosok. 1907-től a szövetkezet külföldi értékesítéssel is próbálkozott. Folyamatos feladatként a szakképzés, tanonciskolák munkájának segítése, betegsegélyező pénztár működtetése és az ipari szakkiállításokon való részvétel biztosítása sok elfoglaltságot jelentett a mindenkor megválasztott testületnek.

1905-ben Arányi Adolf és Póhl Károly kezdeményezésére iparos menház létesítését határozták el az idősek életkörülményeinek javítása érdekében. A gyűjtést meg is kezdték, Károlyi Sándor gróf egy 300 négyszögöles telek használatát és 1000 korona építési hozzájárulást ajánlott fel a szervezetnek. A szép terv azonban csak az I. világháború után valósulhatott meg anyagi okok miatt.

Folyamatosan nőtt az ipartestületi tagok száma is. (Néhány nagyobb létszámú ága-

zat egy 1910-es felmérés alapján: asztalos 230, cipész 169; fűszerkereskedő 327; vállalkozók összesen: 2478 fő.) Szükségessé vált a székház bővítése, Almási József és Varga Sándor tervei alapján Almási József végezte a kivitelezést. Az új épületet 1911. február 26-án avatták fel. A konjunktúrát a világháború kitörése szakította meg. Ekkor a hadimunkák elnyerése vált központi kérdéssé a szervezetben. A székház nagytermét átengedték a Vöröskereszt Egyletnek, teendőik ellátására. 1915-ben az úpesti cipészek 30.000 pár bakancsot szállítottak a hadseregnek és parasztcizmák gyártását is vállalták. Emellett segítéyzték a hadbavonultak családtagjait, alapítványt tettek (például: Korányi Jenő, Weisz Ármin és fiai) a szegény sorsú tanoncok és rászoruló iparosok javára. A frontról hazatérteknek tevékenységük újrakezdéséhez 3-400 korona segélyt biztosítottak, ehhez a város 20.000 korona támogatással járult hozzá.

1918. április 7-én bizottságot alakítottak a hadirokkantak iparúzésének segítésére vonatkozó intézkedések kidolgozására. A termelés sem volt zökkenőmentes, egyre többször fordult elő nyersanyag- és munkaerőhi-

Az ipartestület épülete 1910-ben (Huszár Ferenc akvarellje)

ány. Növekedtek a testületen belüli ellentétek. A háborúból hazatértek nemtörődomséggel vádolták az előljáróságot. Kevesellték a segítséget. A hazai politikai változások is bonyolították a gondokat. A szervezet igyekezett lépést tartani a változásokkal, 1918. október 31-én csatlakozott a nemzeti tanácshoz, de a belső ellentétek tovább élődtek. Korányi Jenő elnök lemondott, lemondását nem fogadták el. Az átmenetileg rendeződött helyzet a proletárdiktatúra következtében összeomlott, az ipartestület megszűnt és átalakult ipartanáccsá, természetesen a nem kívánt személyek kirekesztése mellett. A tanácskormány igyekezett a munkaadókból álló testület munkáját ellehetetleníteni, az ipartestületi hitelszövetkezet részére elrekvirálta székházukat, helyette az István utca 12.-ben lévő egykori tejhivatal lényegesen kisebb helyiségét utalva ki számukra.

A Tanácsköztársaság bukása után november 16-án újjáalakult a szervezet. Az előljáróság a megszálló román parancsnokságnál kijárta a működéshez feltétlenül szükséges gyűlések megtartásának engedélyezését.

Az első világháború vesztes országa-ként a bekövetkezett területi veszteségek or-

szágunk gazdasági átrendeződését eredményezték, a nyersanyag- és árubeszerezés nehézségei, az infláció növekedése az előállítási árak, foglalkoztatási járulékok emelkedését okozták. A következő évek további nehézségeket hoztak, a lassan nagyvárossá fejlődő városunkban is. 1923 februárjában Korányi Jenő elnök javaslatára a székház emeletessé bővítését határozták el. A város dr. Semsey Aladár polgármester támogatásával 220 millió koronával segítette a megvalósítást. Az új székház avatására 1925. július 1-jén került sor.

1926-ban Korányi Jenő visszavonult, helyette Rein Károlyt választották elnöké. Korányi Jenőt a testület díszelnökévé választotta, megfestett arcképével és egy díszalbummal köszönve meg tizennégy évi tevékenységét.

1928-ban ismét a közgyűlés napirendjére került az 1905-ben felvetett Iparosotthon ügye. Előkészítő-bizottságot hoztak létre, hogy a legkörülményesebb módon intéződjön az ekkor országosan egyedül állónak számító szociális intézmény létrehozása. Tevékenységük eredményeként a testület megvásárolta Hőberth Béla Lőrinc utca 121.-ben lévő házát, melyet kellő átalakítás után az idős vagy önhibájukon kívül tönkrement iparosok számára nyitottak meg 1931 júniusában. A bankjegyreform (1925) után továbbra is komoly gondokat okozott Újpest iparosainak, főként az asztalos szakágazatnak a főváros magas vámrendeletere. A vámok csökkentéséért protestálók érdekében a Budapest-környéki Ipartestületek Szövetségét, majd az Országos Magyar Kereskedők Egyesületét is megnyerve az újpestiek együttesen léptek fel a polgárok érdekében. Eredmény nem született, mert a főváros nem tett eleget kérésüknek.

A harmincas évek elején Rein Károly javaslatát az egyesület előljárósága és a város vezetése is támogatta egy állandó jellegű iparsarnok létrehozása ügyében, mely a késztermékek értékesítésének megkönnyítését tette volna lehetővé a helyi iparosok számára.

1932. november 17-én nagygyűlésre hívta az újpesti testület a környék iparosságát az adóterhek elviselhetetlen mértéke miatt, adómentességi kérelmüket a miniszterhez, majd dr. Preszly Elemér vármegyei főispánhoz is eljuttatták. A több éves küzdelem minimális eredményének tudható be a kereskedel-

Az ipartestület épülete 1924-ben (Huszár Ferenc akvarellje)

mi kormányzat által létrehozott hitelalap. Maximum 200 pengős fejenkénti kölcsöne nem jelentett ugyan nagy mértékű hozzájárulást a nehéz körülmények között gazdálkodó üzemek számára, de csekély segítséget mégis jelentett a pénzügyi gondokkal küzdőknek. Csak folyamatos harc árán sikerült a Phöbus és Ister vállalatoknál felmerülő szerelőipari munkákat helyi cégek számára biztosítani, hasonlóképpen a tagok védelmében kellett fellépniük a városi üzemekkel és közszállításokkal kapcsolatban is. 1934-től a szervezet egységesen lépett fel a személyi túlterhelés ellen, egyik eszközként a 48 órás munkahét illetve napi maximum 8–10 órás munkaidő bevezetését követelve.

A sok nehézség, vita és protestálás mellett több alkalommal is jelentős megbecsülés érte az újpesti mestereket. Iparosaink az Ipartestületek Országos Szövetsége által szervezett kiállításokon szép sikerrel szerepeltek.

Az 1932-ben rendezett IV. Országos Kézműipari Kiállításon is több újpesti mester vett részt.

Két évvel később a tanoncoktatás fél-évszázados jubileuma alkalmából az ipartestület kiállítást rendezett székházában, tanúságot téve a végzett szakmunkások kiváló képzettségéről. A testület megalakulásának 50. évfordulójára rendezett díszünnepségen már 18 szakosztály ünnepelt.

A harmincas évek végén több szakmában komoly versenytársat jelentettek a gyárak. A cipő- és ruhaiparban jelent meg hatásuk talán a legerőteljesebben. A kisiparosok nem tudtak versenyezni a gyáripár tömeggyártásával, viszont a termékek tartósabb, tovább viselhetővé tételére, javítására, tisztítására be rendezkedve könnyebben áthidalták a nehézségeket.

A gépesítés térhódítása háttérbe szorította a lótenyésztést is, mely a szíjgyártó-nyerges mesterségek munkahiányát eredményezte. Nehézségeik szakmai átszervezést igényeltek, új területen, a gépkocsik bőrüléseinek gyártásában vették ki részüket a bőrös mesterség fenti ágazatában dolgozók.

A bútorasztalosok számára szintén új feladatot jelentett a gyáripari szériagyártás konkurenciája: megoldást a specializálódás jelentett. A kisüzemek konyha-, gyermek-, iro-

da- vagy előszobabútor gyártásra rendezkedtek be. Az átállás keserves küzdelmet jelentett az adóhatósággal, sokan fizetéseképtelenné váltak. A közúti szállításban egyre inkább jellemző gépi eszközök kevesebb megrendelést jelentettek a kovácsok számára is. A 20. század közepétől elsősorban épületvasalásokat, közlekedési eszközök javítását vállalták.

A nehéz helyzetben az ipartestület érdekvédelmi szerepe jelentősen megnőtt, tagjaik igényeivel kormányzati szervekhez fordultak.

A fenti példák is bizonyítják, hogy a kisipar megélhetési formája a II. világháborút megelőzően 80%-ban specializálódott vagy szakmai szolgáltató tevékenységben fejlődött tovább. A problémák ellenére 1939-ig a kisipari üzemek száma folyamatosan nőtt országos szinten is.

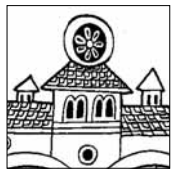
A háborús évek sok megrázkódtatást hoztak. A zsidótörvények, deportálások és a katonai szolgálat a kismesterségek művelőit is érintették. Nemcsak a halálozások jelentettek veszteséget, a háttországban élők is nehéz körülmények között tengették életüket. „Bevon-tak Újpesten mintegy 400 iparengedélyt és iparigazolványt a zsidóktól”. Településünkön az ostrom alatt is folyt a termelés, elsősorban a lakosság közvetlen szükségleteit elégítették ki, jelentős számban javításokat végeztek. A kereslet azonban, érthető módon, a minimális szinten mozgott, sokszor élelemért dolgoztak a segédek is, fizetni a mester sem tudott.

1945-ben országosan 17.091 fővel volt kevesebb a regisztrált mesterek száma, mint két évvel korábban. Újpesten áprilisban alakult újjá az ipartestület, elnöknek Szabó Ferencet választották. □

Az újpesti ipartestület bitelszövetkezete a Király utcában

Az újpesti villamosvasúti járműtelep története

A Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) az újpesti lóvasúti forgalmi és járműtelepén – a korábbi létesítmények (az istállók, a kocsiszín, a kovácsműhely és a raktárak) elköltöztetése, illetve az épületek lebontása után – villamos kocsiszínt létesített.

A kocsiszín építési munkálatait 1895 novemberében kezdték, az új épület 1896. február végére készült el. Az épület vasszerkezetét Pucker István építész-vállalkozó szállította, a kocsiszín belső berendezéséhez szükséges Meidinger-kályhákat és füstcsöveket a társaság Ehrlick Gusztáv cégtől vásárolta, a szerelőaknáknak lévő sínállványok pedig a Schlick-féle gépgyárban készültek. A villamos kocsiszín teljes területe 1572,4 m² volt, melyből 51,14 m²-t a raktár-, az iroda- és a mellék-helyiségek foglaltak el. A 2×3 vágányos csarnok 42 db jármű (motor- vagy pótkocsi) tárolására, illetve javítására volt alkalmas.

A társaság Újpestre telepített új járművei motoros és pótkocsi villamosok voltak, melyek ugyancsak a Schlick gépgyárban készültek. A motorkocsik villamos berendezéseinek szerelését 1896 márciusától részben az újpesti kocsiszínben, részben a rákospalotai lóvasúti kocsiszínben végezték.

A Váci úton – a Nyugati MÁV pálya-udvar és Újpest között – 1896. május 30-án 18 motorkocsival és 6 db pótkocsival indult meg a rendszeres villamos forgalom. A motorkocsikon 48 utas (26 ülő- és 22 állóhely) számára biztosítottak férőhelyet, a pótkocsikon 21 ülő- és 27 állóhelyre adtak ki engedélyt. Az új vonal áramellátását az 1896-ban épített, budai Pálffy (ma: Fekete Sas) utcában működő áramfejlesztő telep biztosította.

1932-ben az Újpest kocsiszín elavult, elkorhadt fa tetőszerkezetét vasbetonra cserélték.

Az Újpest kocsiszín Budapest, XIII. ker. Váci út 201. szám alatt helyezkedett el, a telepet működése alatt kerítés határolta. Az Újpest FVV, illetve BKV járműtelepet Északról – a

Dunával közel párhuzamosan – a Váci út, jobbról a Budapest-Esztergomi MÁV vasútvonallal párhuzamos kerítés, balról az Árva utca, délről pedig egy névtelen terület határolta.

A járműtelep főbb létesítményei (az 1961-es és az 1968-as állapotoknak megfelelően) a Váci úttól délre haladva: a kétszintes kezelő- és lakóépület (az egykori lóvasúti állomás épület), az egymás mellé épített, de fallal elhatárolt két kocsiszíni csarnok, a csarnok előtt a kocsimesteri iroda és délre a munkásszálló. A közlekedési vállalat korabeli minősítése szerint a kocsiszíni épületek és berendezésük korszerűek voltak. A telep vágányhálózatát 20 db vágány alkotta, melyből 15 db csarnoki és 5 db udvari tároló vágány volt.

A hatvágányos féltrapéz alakú kiscsarnok – melyet hosszában válaszfal oszt két azonos nagyságú részre – főbb méretei: alapterülete 1557 m², magassága 6,55 m, szélessége 32,2 m, hossza 78,16 / 59,8 m.

A kocsiszínben szociális létesítmények, segédműhelyek és irodák is helyet kaptak. A kis csarnokban helyezték el a női öltözőt, a tisztasági helyiségeket, a nagy csarnokban pedig a gépműhelyt és a légfék-műhelyt.

Az 1960-as évek végétől a kocsiszínben rendszeresen megvizsgálták a járművek állapotát. A villamosok karbantartásához és javításához telepített gépeket és berendezéseket használtak.

Az Újpest villamos kocsiszín 1923-tól a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársasághoz, 1949-től a Fővárosi Villamosvasút Községi Vállalathoz, 1951-től a Fővárosi Villamosvasúthoz, majd 1968-tól a Budapesti Közlekedési Vállalathoz tartozott. Működését 1982-ben (a 3-as metró építésekor) szüntették meg. 1983-tól egy ideig az Újpest kocsiszín a Közlekedési Múzeum részére megőrzésre kijelölt járművek tárolására szolgált, később eladták. Napjainkban az egykori remízben élelmiszer áruház, a lóvasúti állomásépületben – a későbbi kezelő- és lakóépületben – iroda működik. □

Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 2. rész

Kézirat szabadkőműveseknek

„Könnyű dolgom volna, ha a továbbiakra nézve is ilyen becses okmánnyal szolgálhatnék, mint a tb. főmesterünknek most idézett emlékbeszéde!

Jegyzőkönyveink azonban nagyon is szűkszavúak, belőlük csak egy pár fontosabb tény tudok megemlíteni. Így pl. 1890. febr. 5-én a páholy Gelléri Mór testvért a páholy tiszteleti tagjává választja; 13-án ünnepli a páholy fennállásának 1. évfordulóját; márc. 7-én elhatározza, hogy a „testvérek egymást úgy a páholyon belül, mint kívül tegezzék”. Jún. 5-én örömmünnepe van a páholyoknak: a szövegtanács több tagjának és a testvérpáholyok küldöttjeinek jelenlétében ekkor avatják fel Majláth Béla és Szontag Ábrahám nagymesterek a páholyt. Az ünnepi hangulat, fájdalom, nem tart sokáig. Jún. 12-én szomorúan konstatálja a páholy, hogy 150 forintnyi tartozását nem tudja fizetni. Az özvegyperselyből kénytelen kölcsönt felvenni, azonkívül a havi díjakat is 10%-kal emeli. Júl. 18-án, nővérestéllyel egybekötött János ünnepen kibontják a Klein Ignác testvér neje által adományozott zászlót.

Alig múlt el a nyári szünet, az áldatlan személyi torzszalkodások és közszéppolitikai vilongások megtermik gyümölcsüket. Szept. 21-én kilenc testvér fedezést kér. A kérelmet a Világosság már okt. 2-án teljesíti, mire a kivált testvérek bejelentik a Nagypáholyoknak, hogy Újpest keletén másik páholyt kívánnak létesíteni. Mielőtt a Nagypáholy ezt a kérelmet teljesítené, kiküldi megbízottait a Világosság páholyba. Itt a testvérek kifejtik ugyan álláspontjukat, elmondják az okokat, melyek a szakadást előidézték s kimutatják, hogy Újpesten nem boldogulhat másik páholy, a szövetség-tanács azonban mindamellet (igaz, hogy csak 2 szótöbbséggel) megadja az új páholyoknak, mely a Veritas nevet veszi fel, az ideiglenes munkaengedélyt. A Világosság páholy lojálisan átengedi helyiségeit használatra az új páholyoknak, csupán azt köti ki, hogy a helyiség és

felszerelés használatáért a Veritas páholy a lakbér felét köteles fizetni. Az 1891. jan. 5-iki tisztújításon nyeri el Tanos Pál a főmesteri kalapácsot. Febr. 19-én a páholy Klein Ignác né szül. Popper Johanna nővér emlékére a Johanna alapot létesíti, melynek célja »pénzbeli hozzájárulás általi kiházasítási támogatás egy Világosság páholybeli testvér, arra érdemesnek talált leányának férjhezmenetele alkalmából. E célra mintegy 150 tégla ajánlatik fel.«

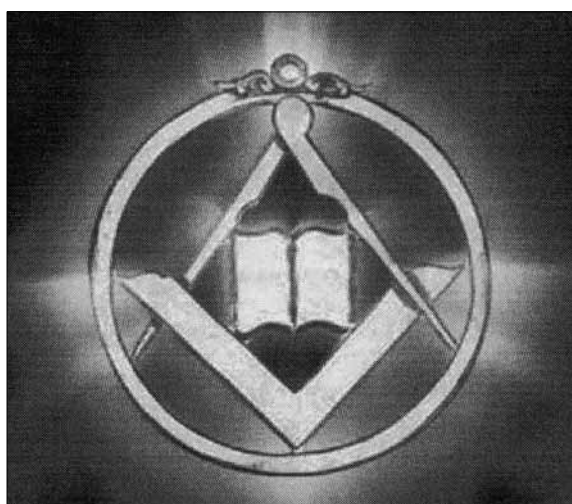
És most megkezdődik a páholy életének legválságosabb korszaka. A Veritas páholy ádáz gyűlölettel foglal állást a közszéppolitikai harcokban az anyapáholy testvérei ellen. Május 21-én még Boldog Kálmán testvér azt indítványozza, hogy a Veritas páholy kéressék fel testvéri együttműködésre, de a kérelemnek nem sok fogantója lehetett. 1892. jan. 27-én a főmester testvér szomorúan reflektál azon sajnos jelenségre, hogy „a Veritas páholy a szabadkőművesség intézményének diskreditálásával [hitelrontásával] nyílt ellenségeskedésbe és profánokat is megbotránkozató harcba bocsátkozott oly esetben, midőn egy testvérnek a községben elfoglalandó legelső állás [Tanos Pálnak a bírói székbe való juttatása] betöltéséről volt szó.

Jan. 14-én történt a Johanna alapszabályainak megállapítása, melyet később, 1904. ápr. 12-én a Szt. János alappal egyesítettek. Az alapszabályok a 201. építészeti rajz függelék-képpen beillesztenek ugyan a táblák közé, azonban annak semmi nyomát nem találtam, hogy a Nagypáholyhoz megerősítés végett felterjesztettek volna. Az 1892. február 18-án megtartott tisztújító gyűlésen főmesterré ismét Tanos Pál választatik meg. Kis Sándor testvér, ki eddig kiváló buzgósággal látta el a titkári tisztelet, szónokká választatik, míg a titkárságot Boldog Kálmán testvérré bízzák, ki ezt a tisztelet lankadatlan buzgósággal, páratlan lelkiimeretességgel viselte 1912. nov. 20. bekövetkezett haláláig.

Időközben a Veritas páholy, úgy látszik maga is belátta, hogy nem képes boldogulni.

1892. szeptember 22-én felbontja a páholyhelyiség közös használatának viszonyát, mire az immár 1000 frtot kitevő házbérének fizetése egészen a Világosságra áramlik, ami annál nagyobb baj, mert az eddigi kötelezettségének sem tett eleget a testvérpáholy, mely jókora összeggel adója is maradt a Világosságnak. A Veritas páholy, mint T. P. főmester október 6-iki jelentéséből kitűnik, működését be is szünteti (végleges elaltatása csak 1896-ban következett be), de mindamelllett a régi elleneskedést a kivált testvérek csak folytatják, s az 1892. december 15-iki táblában elkeseredetten fakad ki Tanos főmester »azon páholyunkon kívül álló testvérek ellen, kik minden törekvésünk ellen, a profán világ gúnyjára, megbotránkoztató módon ádáz harcot folytatnak s köteleességük mulasztásával szándékosan útját állják minden üdvös kezdeményezésünknek vagy cselekedetünknek, alapjában megrontván vagy elpusztítani igyekeztvén a mi szabadkőműves munkálkodásunk tárgyát képezi.«

Az anyagi gondok is mind nehezebbekké válnak. A Nagypáholy ismételten sürgeti a páholyjárulékok beküldését, de a Világosság az 1893. év végén még saját házbérét is csak kölcsönpénzből tudja fedezni. A testvérek egy része nem fizeti tagdíjait, százakra megy a hátralékok összege, hiába sürgetik egyes testvérek a renitensek [ellenszegülő] és indolensek [hanyagok] ellen az erélyesebb fellépés szükséges voltát.

Szabadkőművesség egyik jelképe: a szögmérő szárjai fölé helyezett körző

Ily körülmények között veszi át 1894. február 1-én Kis Sándor a főmesteri kalapácsot. A páholy helyzete kétségbeejtő. Az anyagi gondok mind csak súlyosbodnak s amelllett indokolt panaszok merülnek fel a páholy szabadkőműves munkálkodásának hiányosságáról, meddőségéről; a testvéri összetartás a profán életben sem érvényesül kellően (1894. június 14-iki munkatábla), sőt a testvérek a munkákat nem látogatják eléggé; mindezeneken felül a Nagypáholynek járó 335 frt-nyi tartozásnak ellenében 35 frt-nyi készpénzmaradvánnyal rendelkezik a páholy.

Hogy a Világosság páholy e kínos időben végleg meg nem szűnt, csak az új főmester érdeme, ki lankadatlan energiával iparkodik a testvérek közönyösségét felrázni. Páratlan áldozatkészséggel, a páholy jövőjébe vetett erős hittel, szívós kitartással munkálkodik azon, hogy megtalálja a szerencsétlen helyzetből való kivezető utat.

Mindenekelőtt új hajlékról kell gondoskodni a páholy számára. Az eddigi helyiség felemelt bére oly magas, hogy azt a páholy egymaga fizetni nem tudja, tehát olcsóbb szállást bérelnek az Attila és a Toldy utcák sarkán levő Waldapfel-házban. Erélyesebb eljárást léptetnek életbe az anyagi köteleességüket nem teljesítő testvérekkel szemben; az új, szebb jövőnek vetik meg alapját, midőn saját páholyház építését határozzák el, s e célra megszerzik Lányi Ernő testvér közreműködésével a Lőrincz utca 6. sz. alatti telket 3400 frt-ért. Abban reménykednek, hogy a telken álló régi épület jövedelme fedezni fogja a telek vételárának kamatait; reménységük azonban nem teljesül. Emelllett a Nagypáholynek fizetendő tartozás folyton emelkedik; a szövetség tanács már-már türelmét veszítve, az alkotmány 239. §-ának alkalmazásával fenyeget. Ekkor egyszerre csak vevő jelentkezik a páholy telkére; 5000 forintot ígér érte; a vétel- és eladási ár különbözete akkora, hogy belőle a páholy minden adósságát kifizethetné. Egyes testvérek javasolják is ezt az expedienst [segítséget]. A főmester és titkár azonban hallani sem akar róla. Inkább folytatják a lélekölő küszködést, de a páholy ingatlanát nem adják el! A lelki nagyságnak igazi céltudatos energiának olyan példája, melyre mindvégig büszkék lehetünk!

Így aztán lassan-lassan mégis megindul a már-már elalélt testben a vérkeringés. Mind sűrűbben következnek a felolvasások (eddig csak Kis főmester tartott ünnepi beszédet, oktató munkát, felolvasást; kivülről 2 év alatt csak 3 testvér működött 1-1 ízben e téren), élénk részt vesznek a tv. páholyok munkáin, humánus célra tetemes összegeket áldoznak a testvérek. Két becses alkotást létesítenek: a Konzervatóriumot, s a Szlőjd-egyesületet [kézimunka oktatással foglalkozó egyesület], ennek két tanítóját saját költségén képeztetik ki a páholy. Sikerül a Nagypáholy előzékenységből az illetékek dolgában méltányos egyezséget kötni, úgy, hogy mikor 3 év múltával 1897. március 3-án Sch. R., újonnan megválasztott főmesternek adja át dr. Kis Sándor tv. a kalapácsot, úgy látszik, hogy a páholy fennállása egészen biztosított, s ki van jelölve fejlődésének határozott útja és célja.

Az új főmester alatt a testvérek első gondja a páholy belső megerősítése. Drákói rendszabályokat léptetnek életbe a hanyag és fizetési kötelezettségüket nem teljesítő testvérek ellen. 1897. április 14-én kimondják, hogy »aki 5 munkáról igazolatlanul elmarad, a névsorból törölhető, úgyszintén az is, aki 6 hónapig nem fizet tagdíjat. Erre nézve a testvérek sajátkezü aláírásukkal vállalnak kötelezettséget.«

Lankadatlan buzgalommal folyik a munka a páholy saját házának felépíthetésére, melynek eredménye, hogy 1899. február 9-én örömmel jelentheti a páholyház-építő bizottság előadója, hogy 1600 forint e szép célra már együtt van.

1899. február 15-én vidám lelkes hangulatban ünnepelheti a páholy fennállásának 10. évfordulóját, melyen az első küzdelmes évtized krónikása, Boldog Kálmán Testvér, visszapillantván a Világosság páholy eddigi működésére, elégtlenül állapíthatja meg, hogy a Világosság páholy túl van a kezdet nehézségein.

»Tudjuk, érezzük – mondja zárószavaiban – hogy munkánknak csekély a sikere, de nem is voltunk hozzá sokan, átlag 15-nél többen soha, és ha mégis van, amit eredménynek nevezhetünk, az csak bizonyítéka annak, hogy meleg testvéri összetartással, igaz érzelmekkel és felebaráti szeretettel, kisszámú munkáskéz-

zel is lehet Istennek tetsző dolgot végezni, a nagy emberiség javára szabadkőművesileg hasznosat építeni.« (Adatok a Világosság 10 éves életéből.)

*

»Felfrissült erővel, a 10 év sikerei feletti örömmel indulunk bele a 2. évtizedbe! Az új aera [korszak] csendes és biztos haladása vezetett minket a lefolyt év intenzívebb fejlődésébe s bizonyára mindnyájunk örömére és meglegedésére szolgál, hogy a letelt évben jutott el páholyunk szellemi munkásságának eddig el nem ért fokára...« e szavakkal kezdte meg Boldog K. testvér az 1899. évről való beszámolóját. Szinte bocsánatot kér az érd. Testvér, hogy oly rózsás színekkel ecseteli a páholy jelenét s akkora, nála annyira szokatlan optimizmussal néz jövője elé. De van is oka rá. Az újonnan megválasztott kincstáros, Benkovics Imre, teljes rendet teremt a páholy háztartásában, az egész év történetében nem találkozik egy »disszonáns [itt: az egyetértés hiányára valló] hanggal, a csüggedésnek, az egymásiránti testvéries érzés megbolygatásának legkisebb jelével sem«, a testvérek szinte versenyeznek egymással a buzgó munkálkodásban, egymást érik a tartalmasabbnál tartalmasabb felolvasások, különösen a fiatal testvérek buzgólkodnak e téren, (V. L. Testvér a bölcsesség fogalmáról, a felvételi rituale [szertartás] egy téves pontjáról, dr. Fadgyas Gyula a tüdővész terjedésének meggátlásáról, Zettl János testvér a községi gondoskodás némely hiányáról, Német Gyula testvér a teremtés oka, célja és végcéljáról, Kis testvér a symbólumokról [jelképekről]), a megjelent szabadkőművesi munkákról alapos referálások és viták esnek.

Kulturális és jótékony téren szinte erejüket felülmúlva adakoznak a testvérek, a zenekonzervatóriumot 500 K-val segítézik, tetemes összeget juttatnak a népkonyháznak, Fornheim testvér »egy nehéz súlyú értékes, teljesen ezüstből készített főmesteri kalapácsot ad a páholyoknak.«

Folytatjuk...

(Közreadja: Kadlecovits Géza)

ANTAL GÁBOR

SMS Leitha: Egy Újpesten született hadihajó története, 2. rész

1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia és a Szerb Királyság közötti hadiállapot életbe lépésével megkezdődött az első világháború. A dunai flottilla adta le az első lövéseket, amikor a k. u. k. hadsereg zimonyi tüzérségével együttműködve bombázta Belgrádot. Az első nagyobb hadműveletet augusztus 11-én indították meg, amikor a hadsereg megkezdte az átkelést a Drinán. Mivel a folyó erősen áradt, a Liborius von Frank gyalogsági tábornok által vezetett 5. hadsereg nem tudott hidakat építeni, csak kompokat vehettek igénybe az átkeléshez. A Leitha és a Maros ekkor a Szabácstól 20 km-re északra fekvő Hrotkovci-nál hajózott. Feladatuk két ilyen komp fedezése volt.

Másnap, augusztus 12-én elvezényelték a Leithá-t Drenovac városához, ahol a Száva egyik szigetének megszállására küldött gyalogsági egység parancsnoka ismeretlen okból azt jelentette, hogy jelentős ellenséges erők támadják őket, ezért további gyalogsági erősítést és tüzérségi támogatást kért. Több gyalogsági zászlóalj és szárazföldi tüzérüteg mellett ezért a hajót is segítségére küldték. A szerb erők korántsem voltak olyan hatalmasak, könnyedén megtisztították tőlük a várost és a szigetet is. A tűzharcban elesett a magyar Huj János matróz, a Leitha hősi halottja.

Két nappal később a hadsereg a monitorok erőteljes tüzérségi támogatása mellett

A Leitha és a Maros Ruszcsukban, 1916 (Forrás: Margitay-gyűjtemény)

elfoglalta Szabács városát. A Leitha és a Maros megsemmisítette a szerb hadsereg tüzérségének a Misár-magaslatokon elhelyezett ütegeit, melyek leginkább zavarták a csapatok folyóátkelését. Augusztus 16-án, a szerb hadsereg ellentámadásának megindulásával a k. u. k. erők kénytelenek voltak visszavonulni. A szerbek lendülete olyan erős volt, hogy Mitrovicát is megszállták. A város felmentésében szintén részt vett a Leitha monitor is.

Október 3-án a szerbek francia szövetségeseiktől kapott 120 milliméteres ágyúkkal telibe találták a Leitha parancsnoki tornyát, amelyben mindenki meghalt. A harcképtelené vált hajót a Maros vontatta Slovenska Mitrovicába, ahol egészen november elejéig javították. November 7-én immár harmadszor vették tűz alá a dunai monitorok a Misár-magaslat szerb ütegeit, amelyeket ismét elpusztítottak. A hónap végén, mire az aknaszedők végeztek a Belgrád környéki vizek aknamentesítésével, a Leitha, a Maros és a Körös monitorok tizenkét napon keresztül, Belgrád december 2-i elfoglalásáig mértek tüzérségi csapásokat a Duna- és a Száva-menti szerb erődökre. Ám az elért eredmények nem voltak tartósak. A szerbek már másnap ellentámadásba kezdtek, ami tíz nappal később kiűzte a Monarchia hadseregét az összes eddig elfoglalt területről.

A második háborús év egy újabb javítással kezdődött a Leitha számára. 1915 januárja és áprilisa között kicserélték a hajó kazánjait. Ezalatt a szerbek (antant-szövetségeseik jelentős segítségével) komolyan megerősítették a Belgrád környéki védelmet. A monitorok ellen a tüzérség mellett aknazárakkal, torpedóvetőkkel és felfegyverzett naszádokkal védekeztek. Amikor október 6-án a Monarchia és az alig három héttel azelőtt a központi hatalmak oldalán hadba lépett Bulgária haderői közös támadást indítottak Szerbia ellen, a dunai flottilla is újra csatasorba állt. Már más-

nap, október 7-én harci helyzetbe kerültek, amikor a k. u. k. hadsereg 87. gyalogezredének tüzérségi támogatására küldték a Leitha, a Maros, a Bodrog, a Körös és a Sava monitorokat. Először a Leitha és a Körös, majd az elkövetkező két napban az összes monitor tűz alatt tartotta a part menti szerb ütegeket. Október 9-ére a Monarchia hadereje elfoglalta Belgrádot. Néhány nappal később egy bal esetben elszenvedett sérülés kijavítására a Leithá-t visszavonták Óbudára.

1916. augusztus 27-én Románia hadüzenetet küldött a központi hatalmaknak, és három hadsereggel megkezdte a támadást Magyarország ellen. A flottilla válasza gyors volt: másnap támadást intéztek a gyurgyevői kikötő ellen, ahol mindent elpusztítottak. Október 3-án a Leitha és a Szamos sodoraknákkal elpusztította a román hadsereg Rjahovónál épített pontonhídját, ezzel megakadályozva őket abban, hogy hátbatámadják a Dobrudzsában harcoló Mackensen-hadsereget. Később részt vett a sistovi átkelés biztosításában is. Nem sokkal ezután a Leithá-t tartalékállományba helyezték, és Óbudára rendelték. 1918 februárjában helyezték újra aktív állományba, így együtt érkezhettek meg a flottillával március 7-én a Duna torkolatában lévő Sulina kikötőjébe. Az Osztrák-Magyar Monarchia Haditengerészetének legöregebb egységeként kapta meg „obsitos-levelét” 1918. április 10-én.

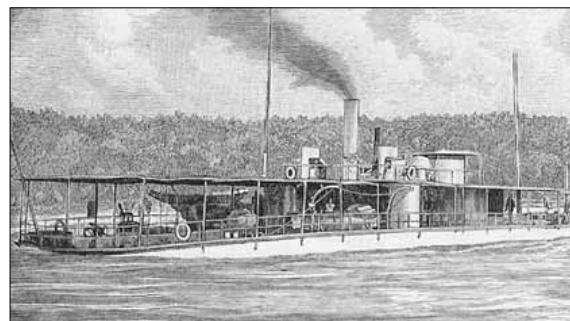
1918. október 30-án az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodója, I. Károly császár (IV. Károly magyar király) elrendelte a dunai flottilla átadását a magyar kormánynak. A hajót ettől kezdve magyar nevén, Lajtaként jegyezték.

A Tanácsköztársaság idején, 1919. június 24-én tört ki Budapesten az a katonai zendülés, amelyet a későbbiekben „ludovikás ellenforradalom”-ként emlegettek. A katonai akadémia mellett a Vilmos főhercegről elnevezett tüzérségi akadémia, valamint a flotta óbudai laktanyája volt a lázadás központja. A monitoroknak azt a szerepet szánták, hogy tartsák zár alatt a budapesti Dunahidakat, valamint a parlament és a kommunista pártszékház épületét. 24-én délután a Maros monitor és a Csuka őrnaszád adta le az első lövéseket a pártszékház épületére. Másnap

csatlakozott hozzájuk a Komárom őrnaszád által kísért Lajta is. A puccs összeomlása után déli irányba menekültek, elérendő a Baját megszállás alatt tartó antant csapatokat. Azonban még megérkezésük előtt az egyik velük együtt hajózó felfegyverzett gőzös fellázadt, és vörös lobogó alatt tűz alá vette a Komáromot. Ebben az összecsapásban (amelyhez hasonlóra a kora újkor óta nem volt példa) elesett Maár Jenő sorhajóhadnagy és halálosan megsebesült Csicsery László sorhajóhadnagy (aki a flottilla utolsó hősi halottja lett). Amikor megérkeztek Bajára, a szövetségesek egyszerűen lefegyverezték és fogságba vetették őket.

A harcok befejeződése után a dunai flottilla monitorait leszerelésre ítélték. A Lajtát 1921-ben az ausztriai Korneuburg hajógyárában bontották le. A lecsupaszított hajótestet (a Szamos-sal együtt) Fleischmann Antal Dunakotró és Gőzhajózási Vállalata vásárolta meg. Egészen 1928-ig a cég egyik kikötőjében állt, míg végül ebben az évben a Ganz és Társa, Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. újpesti telepén elevátorhajóvá építették át. A sors iróniája, hogy ugyanitt építették a Leithá-t 1871-ben...

Az elevátorhajó valójában önálló helyváltoztatásra képtelen úszó munkagép, amely a kotróhajók által kitermelt folyami hordalékot kirakja a partra. Az európai kontinens első folyami monitorára tehát ez a munka várt. Az elevátorhajó FK-201-es jelzéssel állt munkába. Egyik első munkája a Kopaszi-gát építésében való közreműködés volt 1930-ban, majd részt vett annak a medencének a feltöltésében, ahol később a Horthy Miklós (később: Petőfi) híd budai hídfője épült. A sors iróniája, hogy

A FOKA FK-201-es jelzésű elevátorhajója, 1968 (Forrás: Margitay-gyűjtemény)

1945-ig itt állt a dunai flottilla emlékére készített Haditengerészeti Emlékmű is. Az FK-201-es egészen 1948-ig, a cég államosításáig ennek tulajdonában maradt, majd 1949-ben átkerült a Folyamszabályozó és Kavicskotró Vállalat (FOKA) tulajdonába. Itt is rendkívül komoly munkálatokban vett részt, többek között az óbudai lakótelep, a százhalombattai hőerőmű, valamint a paksi atomerőmű építésében is.

A hajóra végül a Monarchia hajózástörténetének kiváló kutatója, Dr. Csonkaréti Károly talált rá a 70-es évek végén, bár biztos azonosítására csak 1981-ben került sor Friedrich Prasky professzor osztrák hajózástörténész segítségével. Ezután merült fel először a hajó megmentésének gondolata. Ennek legfőbb szószólója dr. Margitay-Becht András, a k. u. k. haditengerészet lelkes kutatója lett. 1988-ban vetette fel először a médiában a Lajta megmentését, amely ekkor a FOKA pilismaróti kikötőjében állt. Margitay több rádió- és televízió-műsorban, valamint a nyomtatott sajtóban hirdette a hajó megmentését, de – ekkor még – eredmény nélkül.

1992-ben az Állami Vagyonügynökség eladta a FOKA-t egy svájci konzorciumnak. Ez veszélybe sodorta a Lajta-t is. Margitay azonban ekkorra megszerezte a Honvédelmi Minisztérium, a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, valamint számos katonai és tengerészeti hagyományőrző szervezet támogatását, valamint sikerült elérnie, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum védetté nyilvánítsa a hajótestet. 1993. január 27-én Molnár Iván ny. alezredes vezetésével megalakult a Lajta Bizottság, melynek a Külügyminisztérium, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, valamint Palágyi Ferenc, a FOKA

elnök-vezérigazgatója segítségével sikerült elérnie, hogy a svájci konzorcium lemondjon a hajóról. Végül 1993. október 6-án adták át jellekésen a hajót a Hadtörténeti Intézetnek.

1994 februárjában a hajótestet átszállították Pilismarótról Angyalföldre, ahol megkezdtek az elevátorszerkezet lebontását. A terv szerint a Béccsel közösen megrendezni tervezett világkiállításon mutatták volna be az újjáépített monitort. Ennek lemondása után új szervezeti formában, új támogatókkal kellett folytatni a helyreállítási munkát. 1995. november 23-án a Lajta Bizottság utódként létrehozták a Lajta Monitor Hajózástörténeti Alapítványt. Az elkövetkező években minden lehetséges alkalommal rendezvények szervezésével kívántak támogatókat toborozni. 1999 áprilisában a Lajta Monitor Hajózástörténeti Alapítványt felváltotta a Cs. és Kir. DunafloTTilla Hagyományőrző Egyesület, tovább folytatandó a hajózástörténeti kutatásokat, beleértve a Lajta gondozását is. Pár évvel később csatlakoztak ahhoz a hajómentő akcióhoz, amit az Európa Rendezvény Iroda indított. A cég a neszmélyi Szent Ilona-öbölben a helyi (határon inneni és túli) településekkel együttműködve elhatározta egy hajóskanzen létrehozását. 2005. április 25-én vontatták fel a Lajta-t Neszmélybe, ahol megkezdtek a helyreállítási munkálatokat. 2009-ben több pályázaton sikerült annyi pénzt elnyerni, amennyiből sikerült végrehajtani a felújítást. A munkálatok oroslánrészét Bicskei János nyugalmazott hajókovács, az újpesti hajógyár egykori dolgozója végezte. Ő készítette többek között annak a két Palmkranz-Nordenfelt típusú szórólövegnek a másolatát, amelyek egykor a hajó kiegészítő fegyverzetét adták.

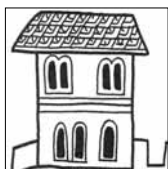
A hajó ünnepélyes újrakeresztelésére 2010. augusztus 20-án került sor Budapesten, a Parlament előtti Duna-szakaszon. A ceremónia után egy hónapig ÚjpeSTen állomásozott, a TIT Hajózástörténeti, Hajómodellező és Hagyományőrző Egyesületnek az Újpesti Gyermek- és Ifjúsági Házban rendezett, „A magyar hajóépítés 175 éve” című kiállításához kapcsolódó külső helyszíneként. Ezután visszatért Neszmélybe, ahol a Hadtörténeti Intézet és a TIT HMHE közreműködésével a Zoltán Gőzös Közhasznú Alapítvány állandó kiállítást alakított ki. □

A felújított Leitha monitor ÚjpeSTen, 2010 (Fotó: Karsai Fruzsina)

Epizódok Aschner Lipót életéből

13. rész: Villa, szmoking, Cadillac

Aschner Lipót az 1930-as évek elejére pályájának csúcsára jutott. Sohasem felejtette el, hogy honnan indult, ennek egyik bizonyítéka, hogy az 1936-ban vásárolt vadonatúj motorcsónakját – a jólét egyik státuszszimbólumát – szülőfalujáról, Assakürtről nevezte el. Az Egyesült Izzó vezérigazgatói székébe saját tehetsége repítette, ám nem kérkedett mindazzal, amit elért. Munkatársai körében gyakran megjegyezte: „Keveset beszélni, többet cselekedni!”.

Nyolcvan év távlatából úgy tűnik, hogy személyiségének „titka” kiváló helyzetfelismerő képessége volt, ennek köszönhetően mindig egy lépéssel előrébb járt a saját koránál. Szociális érzékenységgel – az Izzó jóléti intézményeinek megteremtésével – valamennyi hazai gyáros közül kiemelkedett, ám tagadhatatlan, hogy a gyár falain kívül nagypolgári életet élt.

Hatvanéves elmúlt, amikor úgy döntött, hogy elköltözik a gyár területén lévő igazgatói villalakásból. Bár élete végéig dolgozott, a döntés egyik oka az előbb-utóbb bekövetkező nyugdíjba vonulás lehetett. Amikor 1932-33-ban elterjedt, hogy Aschner ingatlanvásárlást tervez, az ország szinte minden vidékéről özönlöttek hozzá az ajánlatok. Megszorult arisztokraták és leleményes ingatlanügynökök kínáltak számára kastélyt, vadászterületet, gyümölcsöst, szántót és nagybirtokot. A levéltári dokumentumok arra utalnak, eleinte nem körvonalazódott pontosan, hogy a vezérigazgató milyen befektetésben gondolkodik. Végül a főváros területén, az előkelő budai oldalon vásárolta meg az egykori Neuschloss villát, amelynek történetéről részletesen írtunk sorozatunkban.

Az Apostol utcai villa átépítését és berendezését már olyan színvonalon és kivitelben kívánta megvalósítani, hogy az minden szempontból megfelelően rózsadombi stá-

tuszának. A ház és a kert legapróbb részleteire is ügyelt, a bejárati csengőt például Barta Károly Elektrotechnikai vállalatától sülyesztett illesztéssel, rózsá alakú kivitelben rendelte meg. Fürdőszobájában a Magyar Siemens-Schuckert céggel villamos melegvíztárolót és keverőcsapot szereltetett fel. A kor divatjának megfelelően redőnyös íróasztalnál, forgatható amerikai karosszékekben ülve dolgozott. E két bútort Lingel Károly és Fiai Bútorgyár szállította, 640 pengő értékben. Pesten még javában a jégszekrény korában jártak, amikor Aschnerék konyhájában – Hahn Arthur és trs. cégének köszönhetően – elektromos frigidaire hűtötte az ételeket. A kocsibejárót tolorács nyitotta, amelyet Gerő és György Vasszerkezetű Műalkotásáru- és Redőnygyára egyedi kivitelben készített. A családi házhoz családi kerékpár is dukált: Weiss Manfréd Acél és Fémművei Rt-től vásárolt tehát egy Bosch lámpákkal felszerelt „Diadal” márkájú biciklit.

A villa felújított kertjében a talajt is kicserélték. A komposztot és melegágyi földet az Újpest Városi Kertészetből szállították a Rózsadombra.

Aschner Lipót vezérigazgatóként és az UTE elnökeként egyaránt került a nyilvánosságot, de villatulajdonosként ezt már nem tehette meg. Az etikettnek engedelmességgel időnként kénytelen volt vendégeket fogadni. 1934-ben az Apostol utcai villába a Borhegyi F. Rt. nagyobb tételekben szállította a minőségi italokat: 10 liter Debrői hárslevelűt, 10 liter Törley Reservét és 2 liter Cinzano vermutot. A ház ura a reprezentációhoz az alkalomhoz illő szmokingot, vagy frakkot viselt, amelyeket a korabeli számlák tanúsága szerint a Váci utcai Deutsch, illetve Kulcsár István szabómesternél varratott és javíttatott. Ugyanabban az időben Aschnerné a Párizsi utcai Schmideg szőrme áruházában igazíttatta perzsabundája gallérját.

A házaspárhoz szinte folyamatosan érkeztek olyan levelek, amelyek feladói egyének vagy egyesületek számára kértek támogatást. Aschner minden kérést elolvasott, titkárával megvizsgáltatott és a levelekre egyenként válaszolt. Magánvagyonából gyakran jótékonykodott. (Amikor 1939 nyarán Salamon Béla, a zsidótörvény miatt a színpadról leparancsolt színész elküldte legújabb könyvét, Aschner titkára az alábbi feljegyzést írta főnökének: „Salamon Béla könyvének bolti ára 5 pengő, az urak ajánlják, hogy Vezérigazgató Úr 20 pengőt küldjön neki.”)

A jóléthez a kedvtelések és az üdülések is hozzátartoztak. Aschnerné bridzselni járt, férje pedig 65 évesen azt nyilatkozta egy újságírói kérdésre, hogy: „fél hatkor kelek és 45 év óta négyszáz métert futok, négyszáz métert úszom, és egy órát teniszezem”. A házaspár évente kétszer, két-három hétre üdülni utazott. Szokásuk szerint karácsonykor lefoglalták a következő nyári időpontot, nyáron pedig a téli üdülés dátumát határozták meg. Pálházán a Kastélyszálló, Lillafüreden a Palotaszálló visszatérő vendégei voltak.

Aschner Lipót gyakran volt hivatalos különböző cégek, egyletek üzleti vacsoráira, de feleségével időnként magánemberként is megjelent egy-egy ismert budapesti étteremben. 1934. december 3-án kelt levelében Tarján Vilmos, a New York Kávéház Rt. akkori igazgatója, az alábbi levelet küldte: „Mélyen tisztelt Vezérigazgató Úr! Sajnálattal állapítom meg, hogy ebben a szezonban még nem volt szerencsém üdvözölhetni Vezérigazgató urat üzletemben. Megtisztelő látogatását várja igaz híve: Tarján Vilmos.”

Austro-Daimler

Tarján Vilmos neve ismerősen cseng a főváros történetének kutatói körében. Az I. világháborúban haditudósítóként működött, és a hadiszállításokról írt leleplező cikkeket. Később az Est lapoknál oknyomozó riporterként és rendőrségi tudósítóként dolgozó hírlapíró 1920-ban három üzlettársat bevonva, kártyanyereségéből vásárolta meg a New York kávéház bérleti jogát. Az egyik üzlettárs, Rónai (Herskovits) Olga később Tarján felesége lett. Tarján megmozgatta korábbi kapcsolatrendszerét, és a kávéház előbb az arisztokraták, majd az újjazdagok, végül az újságírók, színészek, orvosok, mérnökök, zenészek, ügyvédek találkozóhelye lett. Tarján eközben egy ideig a Royal Orfeumot, majd a Fővárosi Operettszínházat is igazgatta. A New Yorkot átalakították, kibővítették, és e helyen vacsorázni dupla élvezetet jelentett: egyrészt a művészvilággal való találkozást, másrészt a kiváló konyhát. Az igazgató az előretörő gazdasági válság miatt a pénzügyi és gazdasági élet vezetőire is számított, bizonyára ezért írt személyes hangú levelet Aschner Lipótnak.

Aschnert kellemes emlékek fűzhatték a kávéházhoz, mert így válaszolt: „Kedves Tarján Úr! Én is sajnálom, hogy ebben a szezonban még nem voltunk az Ön üzletében, melyet mindig szívesen keresünk fel; ennek oka egyrészt az, hogy rosszak a gazdasági viszonyok, másrészt pedig az én koromban az ember étkezés dolgában sokkal szerényebb kell, hogy legyen, mint amennyire ez kitérő üzletében lehetséges. Azonkívül rengeteget utaztam is. Nagyon köszönöm szíves figyelmét és ígérem, hogy hamarosan tesszük tiszteletünket önnél. Szívélyes üdvözlettel híve: Aschner Lipót.”

A látogatásnak (ha megtörtént is) nem maradt írásos nyoma. A nagykorúti New York kávéház azonban lassan elvesztette korábbi népszerűségét. Tarján továbbra is a szerencsejátékok híve maradt, de 1936-ban a hitelezők már nem segítettek rajta. A New Yorkot el kellett adnia. Ugyanabban az évben Aschner Lipót egy 19.000 pengőért rendelt, füst színű Cadillac-kel lepte meg Pali fiát, ő maga pedig egy Austro-Daimlerrel járt, amelyet sofőr vezetett. Abban az esztendőben elkészült az „Assakürt” nevű motorcsónak is.

Folytatjuk...

IVÁNYI JÁNOS

„Requiescat in pace”?! 50 éve számolták fel az újpesti Öreg-temetőt, 2. rész

1961-ben a Magyar Államot képviselő IV. ker. Tanács és a kertvárosi egyházközség tárgyalást folytatott az Öreg-temető felszámolásáról. A tárgyalásokon a következő megállapodás(tervezet) született: „Megállapítottuk nyomatékosan és többszörösen, hogy az újpesti Öreg-temető felszámolását és kiürítését a legsürgősebben végre kell hajtani. A rendelkezésünkre álló hiányos feljegyzésekből megállapítottuk, hogy nevezett temetőben 3–4 évtized óta nincs rendszeres temetés, mivel az betelt. 1925–1930 év óta ritkán történt ugyan egy-egy temetés, az is inkább a kriptákba. Értesülésünk szerint azonban ezen temetések alkalmával figyelmeztették a temetkezőket, hogy csak az ő saját felelősségükre történhetik a temetés, és ha a temető felszámolása, a később temetettek előírt porladási idejének lejárt előtt megtörténik, a halottaikat az új temetőbe saját költségükön el kell szállítani.

A temető kiürítése azonban nemcsak azért vált igen sürgőssé, mert legalább két évtized óta elhanyagolt, gondozatlan, sok helyen a sírok helye meg sem állapítható, a síremlékek nagy része összetörve, a téglakerítés igen hiányos, sőt több helyen életveszélyesen rogyadozó és így igen csúnya látványt nyújt Újpest déli bejáratánál, hanem azért is, mert fenti szomorú tényeket kihasználva kártékony elemek, a temető teljes feldúlását és megszenteltetését követték el azáltal, hogy éjjelként a kriptákat feltörték, a halottakat kirabolták, maradványaikat szétszórva hagyták és a (hiányosan bekerített, felügyelet és őrizet nélküli) temető, az ott lévő kripták és feldúlt kápolnák, a környék lakóinak biztonságát is veszélyeztető csavargók gyülekező tanyájává, erkölcstelenkedők helyévé süllyedt.

Így nemcsak közegészségi, közbiztonsági és rendészeti szempontokat tartunk szem

előtt, amelyre vonatkozólag az illetékesek már rendelkezéseket is adtak ki, hanem felelősségünk tudatában határoztuk el, az egyház és a Bp. IV. ker. Tanács képviseletében, hogy ezt az erkölcsöt és kegyeletet sértő, de a közrendet is veszélyeztető állapotot, közös egyetértéssel és támogatással a legsürgősebben megszüntetjük, mégpedig a temető haladéktalan kiürítésével.”

„A kripták és sírokban nyugvók csontmaradványait az Újpest-Megyeri temetőben közös sírban helyezik el. Azon kriptákban nyugvókat, akiknek hozzátartozói 1960 őszén az újságokban megjelent hirdetésekre jelentkeztek és azt külön kérték, kriptánként külön sírban helyezik el.

Az exhumálásokat és újratemetéseket a Fővárosi Temetkezési Intézet ingyenesen, tehát a hozzátartozók anyagi hozzájárulása nélkül végezteti el. Így a kriptatulajdonosoknak minden további igénye megszűnik, úgy az egyházzal, mint a Bp. IV. ker. Tanáccsal szemben, miután a beadványaikban csak a díjtalan exhumálást és temetést kérték.”

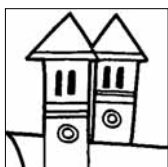
„Megegyeztünk azonban [a Fővárosi Temetkezési Vállalattal], hogy a bontási anya-

A régi temető Budapest 1959-es térképéről

„Újpest-Központ végállomás!”

3. rész: A nagy terelés és a metróépítés hajrája

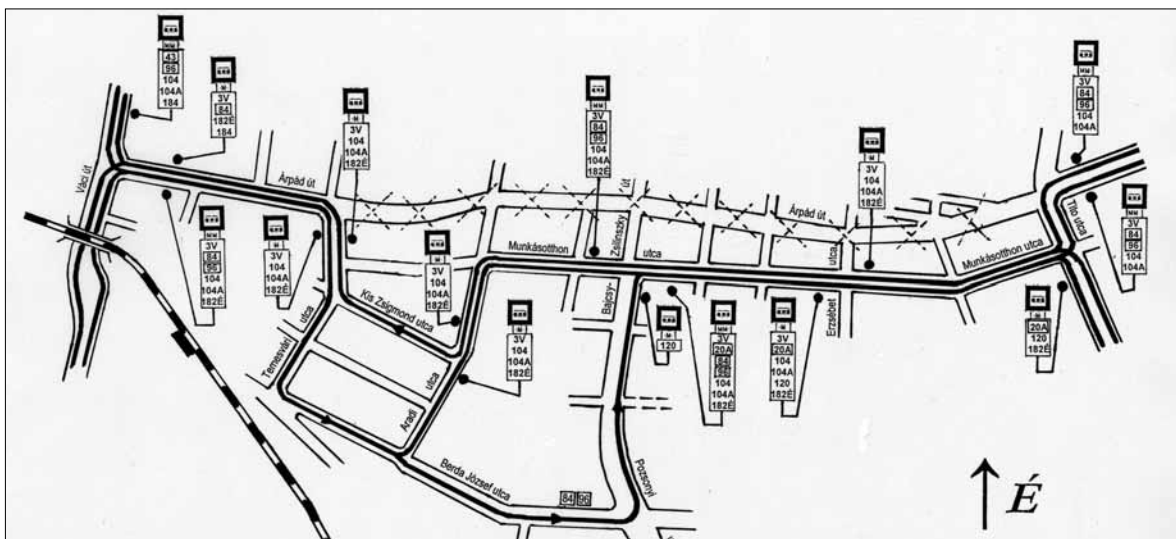

1985-ben hozzáfogtak Újpest-Városkapu állomás és a hozzá vezető vonalalagút készítéséhez. Emiatt 1986 első feléig a Bocskai, Kis Zsigmond (ma: Csányi László) és Temesvári utcák érintett területein álló, valamint az Árpád út 23-33/a. számú telkeken fekvő, jórészt földszintes házakat lebontották. Mivel a metróépítéshez az Árpád utat teljes szélességében le kellett zárni, megelőzően a közúti forgalom számára megfelelő terelőutat jelöltek – kisebb részben építettek – ki. Utóbbi a Temesvári utca ma is meglévő, eredeti nyomvonalától eltérő vonalvezetésű, Árpád út és Kis Zsigmond utca közötti 2 x 2 sávnyi széles része volt, melyet 1986. május-június körül, az alatta fekvő metróalagút-szakasz szerkezetének megépítése után, kiviteleztek, s minden bizonnyal a nagy terelés június 24-i bevezetésekor helyeztek forgalomba.

Eközben az Árpád út mentén, a József Attila utcában, valamint az Árpád útra merőleges utcákban elindult a közművek, víz- és gázvezetékek kiváltása. Az építési területté vált József Attila utca egy részét áprilisban lezárták.

Tavasszal a leendő terelőút vonalán szintén közműépítéssel és útburkolat felújítással kezdtek, így az Aradi utca, a Kis Zsigmond utca és a Munkásotthon utca útteste újult meg, alkalmassá téve őket a rendszeres autóbusz-közlekedésre. Miután a munkálatokat befejezték, június 24-étől mintegy négy és fél éven át főképp buszoké lett a főszerep a (részben új) Temesvári utca–Berda József utca (vissza Kis Zsigmond utca)–Aradi utca–Munkásotthon utca–Tito (ma: Rózsa) utca terelőút vonalán. Nem nyúltak a Lorántffy Zsuzsanna utca igen rossz állapotban lévő kockakő burkolatához, rajta a Temesvári és Munkásotthon utcák között autóbuszok nem hajtottak keresztül (egy-két ritka kivételtől eltekintve). Egyéb közúti járművek, személy- és tehergépkocsik számára a Temesvári utca–Berda József utca (vissza Aradi utca–Kis Zsigmond utca)–Tél utca–Tito utca terelőút vonalát jelölték ki.

Az Árpád híd–Szilágyi utca közötti 3V és a Moszkva tér–Szilágyi utcai gyors 84-es autóbusz viszonylatok mellett a Munkásotthon utcai terelőutat vették igénybe az Újpalota és Cérnagyár közötti gyors 96-os, és a 10-es villa-

Az Árpád útról elterelt autóbuszjáratok útvonala és megállóhelyei (Az ábrát a szerző készítette)

mos pótlására indított Székesdűlő, illetve Petőfi laktanya és Rákospalota, Kossuth utca végpontokkal rendelkező 104-es és 104A buszjáratok is. Eddig a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) úttól Tito utca felé egyirányú Munkásotthon utcán csak a 120-as autóbusz közlekedett, melynek végállomása a Munkásotthon utcai butiksor előtt volt. Június 24-ével kétirányúvá vált az utca minden szakasa, egyúttal a butiksor előtt kettős jellegű megállót helyeztek üzembe a terelt járatok számára, a 120-as végállomása a Bajcsy-Zsilinszky út 5. elé (a mostani 30-30A buszok megállójához) került át. Az átszállás megkönnyítésére a 30-as és gyors 30-as buszok új megállóhelyekkel gazdagodtak: Megyer felé az ABC (mai Match) előtti téren, míg a Keleti pályaudvar irányába a jelenleg is használt, május elsején átadott Ady Endre Művelődési és Munkástovábbképző Központ melletti megállóban lehetett rájuk felszállni. November 10-étől a 84-es és 96-os gyorsjáratok a Szilágyi utca, illetve Újpalota felé nem kanyarodtak be az Aradi utcába, hanem a lakótelep melletti utcák tehermentesítése érdekében továbbhaladtak a Berda József utcán, majd a Pozsonyi és Bajcsy-Zsilinszky úton tértek vissza Munkásotthon utcai vonalukhoz.

A Munkásotthon utcában tehát hat – 3V, gyors 84, gyors 96, 104, 104A, 120 – autóbusz viszonylat közlekedett, plusz éjszaka a Kőbánya-Kispest metróállomás és Tito utca közötti 182É. A nappali járatok nagy forgalmat bonyolítottak le, sűrűn követték egymást a főképp csuklós Ikarusok; szóló kocsik ekkoriban csak a 120-ason jártak. 1987-es menetrendi

Épül a Temesvári utca új nyomvonalá alatti alagútszakasz. Háttérben balra az Árpád út 40. és 42. számú házak látszanak, jobbra a Lorántffy Zsuzsanna utca torkolata ismerhető fel

adatok alapján tudható, hogy a legforgalmasabb napszakban, munkanapokon reggeli 6 és 7 óra között a 3V 2-4, a gyors 84-es 4-6, a gyors 96-os 3-4, a 104 és 104A együtt 8-9 és a 120-as 5-7 percenként indult végállomásairól. Ha ezen adatok átlagát összeadjuk, kiszámítható, hogy egy irányban 56, mindkét irányra számítva pedig 112 darab csuklós, ezen felül egy irányban 6 darab szóló (120-as) autóbusz haladhatott keresztül reggel 6 és 7 óra körül a 2x1 sávos Munkásotthon utcán; percenként átlag kettő! A délutáni csúcsidő legforgalmasabb, 15 és 16 óra közötti intervallumban csak minimálisan térnek el a követési idők, ami egy irányban 51, mindkét irányban 102 csuklós járműszámot jelent, plusz 6 darab szóló 120-as buszt. Ehhez még csatlakozott 1989. március 1-jétől az akkor indított gyors 20A is, amely szintén csak egy- – a 120-assal azonos – irányban ment végig a Munkásotthon utcán, méginkább növelve annak autóbuszforgalmát. Csak a munkanapok reggeli és délutáni csúcsidejében járó gyors 20A a lakótelepet körbejárva vitte utasait Keleti pályaudvari végpontjához.

Akadályozó tényezők is felbukkantak ezen az útszakaszon. A terelés bevezetésekor még nem volt jelzőlámpás a Bajcsy-Zsilinszky út és Munkásotthon utca kereszteződése, villanyrendőröket csak később, utólag szereltek fel e csomópontban. Szintén nem irányította a közlekedést jelzőlámpa a Tito utcai torkolatnál, ahol a buszok csúcsforgalmi időszakban nehezen tudtak kikanyarodni a Munkásotthon utcából, nem egyszer a Virág utcánál, vagy azon is túl állt soruk vége. Itt a Tito utcai autók figyelmének felhívására a Munkásotthon utca keresztezése előtt nagyméretű, „segítse az autóbuszok áthaladását” feliratú táblát helyeztek el (amely a terelés megszűnését követően több évig – 1992-1993-ig biztosan – látható

A metróépítés miatt lebontott Árpád úti ház sor egy része, még az 1970-es évek közepe táján

volt). Nehezítették és részben akadályozták (főképp) a reggeli csúcsforgalmi buszközlekedést a sörraktár előtt várakozó pótkocsis teherautók is, amelyek Rendőrség melletti telepükre az Árpád út teljes lezárását követően, csak a Munkásotthon utcából tudtak bejutni.

Az Árpád út Váci út és Temesvári utca közötti szakaszának két oldalán 1986 tavaszán indult közműépítési munkák egy része hosszabb ideig eltartott. Eltávolították a villamosvágányokat a nekik helyet adó betonpanel-aljakkal együtt, és az úttest régi kockaköveit is felszedték. (Utóbbiak egy része ma Újpest-Városkapu állomás és az Árpád út közötti metróalagút feletti, Temesvári utca által kettészelt parkok nagy ágyásainak szegélyköveiként – újrahasznosítva – viszontlátható.) Helyükre – egyelőre kopóréteg nélküli – aszfaltburkolat került, egyúttal megújult a közvilágítás is, új villanyoszlopokat állítottak.

Miután a közúti forgalmat elterelték az építési területté minősített Árpád útról, elsőként a Temesvári és Bán Tibor (ma: Kassai) utcák közötti részt zárták le. 1986 tavaszán az Árpád és Bajcsy-Zsilinszky út csomópontjának előkészítése zajlott, ennek során megerősítették és árkádostították az (akkor még sárga és bordó-vörös színeket hordozó) Árpád út 67. számú sarokházat. Megkezdődött a Bajcsy-Zsilinszky út–József Attila utca–Bán Tibor utca–Árpád út által közrefogott tömb szanálása. Április-május fordulóján körül a bennük működő üzleteknek már csak kisebb része tartott nyitva, e boltok bezárásával vagy elköltözésével kezdődött meg Újpest főútja bevásárlóutca jellegének elsorvadása. Új helyet a Bán Tibor (ma: Kassai) és Rezi Károly (ma: Király) utcák sarkán (eredeti-

leg Metró Áruház néven tervezett), több mint egy évvel később, 1987 nyarán átadott Kocktél Kísáruházban biztosították az üzletek számára. Egyúttal tervezési fázisban volt egy nagyobb Sugár (a mai Árpád) áruház felépítése 1989-re az Árpád út és Tito utcák sarkán. A május elsején elkészült új Ady Művelődési Központ udvarában megnyíló üzletek részben pótolhatták a megszűnt vagy messzebbre költözött boltokat.

Az akkori újpestiek örültek ugyan a metrónak, amely lényegesen gyorsabban juttatja őket a főváros belterületéhez, azonban – ahogy az Újpest című lap Metró-mellékletében egy megkérdezett fogalmazott: „Emiatt nem kellene Újpest szívét is kivágni...” Építésének munkálatai porral, kosszal, zajjal jártak, s e képet több éven át el kellett viselnie az itt élőknek.

A Bajcsy-Zsilinszky út felől zöld palánkkal elkerített tömb lassacskán elfogyott. Lebontásra ítélték a Bajcsy-Zsilinszky út 11. számú földszintes házat is a Petőfi és Jókai utcák között, ám még néhány év haladékat kapott az emeletes 9. számú épület, melyben Újpest akkor egyetlen antikváriuma is működött. Utóbbi sorsával osztozott az út és a Rezi Károly (ma: Király) utca sarkán álló díszes, Angyal gyógyszertárnak otthont adó emeletes lakóház is.

Újpest „szíve” területét 1986 nyarának elejétől metróépítéshez használt munkagépek vették birtokba. A közműáthelyezéseket követően először az alagút falazata számára szükséges réselést végezték, egy lánctalpas daru és a réselőgép volt az első látványosság a palánksorral elkerített Árpád úton a leendő állomás térségében.

(Folytatjuk...)

Réselőgép és daru a lebontott házak helyén a metróépítés kezdeti fázisában, 1986 nyarán

Munkagödör a mai Match előtt. Jól érezhető, hol helyezkednek el a peronszintről az aluljáró szintjére felvezető (mozgó) lépcsők

IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA

Berda József és Aba-Novák Vilmos

1983-ban, az Ecclesia Kiadó gondozásában jelent meg Saád Béla: Tíz arckép című riport-könyve, amelyben többek között Berda Józseffel, illetve Berda Józsefről közöl a szerző (képzelt?) interjúkat, megszólaltatva Berda ismerőseit, barátait is. Közülük Gergyessi József újpesti szücs-mester beszél a költőről, aki a város ismert személyiségei (Csík József apát-plébános, Gondos József sekrestyés, Gálhidi Béla polgármester-helyettes) mellett megemlíti, hogy Berda „...sok barátot szerzett a képzőművé-

szek között.... Jó néhányan megajándékozták festményekkel. Aba-Novák és Thurmayer Károly portrét készített róla; Borsos Miklós bronzplakettel lepté meg. Sajnos ezeket a komoly értékeket a költő elkótyavetélte..., ahogy ő mondta, „cseppfolyósította”...

A 2009-ben Esztergomban rendezett Aba-Novák Vilmos emlékkiállításon a festő mintegy félszáz olajképe, száz grafikája között, a Berda Józsefről készített portré is szerepelt. A képet Berda az 1935-ben megjelent Indulat című kötetében a következő verssel „köszönte” meg:

BERDA JÓZSEF

Aba-Novák Berda-képe alá

Épen ilyen vagyok, ily nagygyomru állat.
Eltaláltad, dagadt, a züllött pofámat.
Szőke csibész ez itt, s mint te, pocakra
hajlamos.
Úgy röhög a disznó, hogy szinte már
dallamos

Bár kicsinyt magadat pingáltad belém;
minden mozdulat ott ragyog a helyén!
Torz és szép pofa ez.
Kamasz és bő hassal áldott,
ki veled együtt sajnálja le ezt a bölcs világot.

Aba-Novák Vilmos Berda Józsefről készült festménye

Berda József Aba-Novákhöz fűződő barátsága feltehetően korábbi keletű lehetett, hiszen az 1933-ban megjelent Férfihan-

gon című kötetben Aba-Novák Vilmosnak ajánlotta az alábbi verset is:

Panaszkodó levél Aba-Novák Vilmosnak

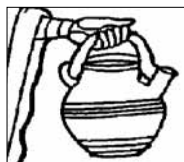
Büdös szegénység ez már, nincs benne semmi vigasztaló, hidd el. Olyan bitangság, melyre nincs szép szó, bármint szeretnéd is! Pedig mily jó volna jobb ételeket is, ízes pörkölteket, sülteteket, vagy ízesnél ízesebb tésztákat enni teli tányérral, s nem evvel a kutyánakvaló száraz koszttal szomorítani szegény hasamat éveken által... Bizony, pajtás. Napról – napra csak ilyen hiú dolgokban kergetem álmaimat, s lám, hiába minden erőfeszítés! Se ruhám, se cipőm, mi testem s lelkem örömére válna! Nincs mód gyakran tiszta inget váltanom, s nincs külön szobám sem, hol magamnak vidám ura lehetnék, hogy ne kellene túrnóm a szegény-állapot orrfacsaró bűzét s a veleszült apró férgeseket egyben; - pedig ember vagyok én is, hidd el: igaz ember! becsületes értelme apám és anyám szomorú sorsának, akiknek csak a halál juthatott igazságul, s ami számomra örökségül maradt; lázadó öklöm, melyben bánatuk, mint a tulipán, kivirágzik!

Aba-Novák Vilmos (Bp.1894. márc. 15. – Bp. 1941. szept. 29.) festő és grafikus, a modern magyar festészet egyik legeredetibb tehetsége. Az expresszionizmus és az olasz novecento formanyelvét magába olvasztó, harsány színezésű, plakátszerű piktúrájának kedvelt témája volt a vásár, a cirkusz világa. Legfőbb ereje a monumentális ihletésű komponálás, a rendkívüli dinamikájú, erőteljes ábrázolóképeség. Mint freskófestő a hivatalos állami és egyházi megbízatások legnépszerűbb végrehajtója. Olgayai Viktornál tanult, Fényes Adolf mellett dolgozott. Szőnyi István művészete is hatással volt korai művészetére. Az ő műve a Szegedi Hősök Kapujának képsorozata (1936), a székesfehérvári Szent István mauzóleum (1938), a városmajori templom (1938) és a

pannonhalmi Milleneumi emléktemplom freskója (az első kettőt 1945 után lemeszelték). 1928 és 1930 között a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa. Kitüntetései: a padovai egyházművészeti kiállítás nagy aranyérme (1932), állami kis aranyérem (1933), párizsi világkiállítás Grand Prix (1937), a Velencei Biennále nagydíja (1940). 1939-től a Képzőművészeti Főiskola tanára.* □

*A cikk „nyersanyagát” – amelyet most szerkesztve adunk közre – Iványiné Konrád Gizella gyűjtötte. Ezzel az írással halálának első évfordulójára emlékezünk.

Öntsünk tiszta vizet a Dunába!

2011. április 29-én a Fővárosi Csatornázási Művek Zrt. újpesti (megyeri) telepén átadták azt a fővárosi beruházást, amelynek köszönhetően a Dunába kerülő megtisztított szennyvíz minősége jobb lesz, mint korábban volt. Az 5 milliárd forintos környezetvédelmi fejlesztés kedvező hatással van a folyó és Duna végállomását jelentő Fekete-tenger élővilágára is.

Magyarországon és a világ legtöbb országában a kommunális és az ipari szennyvizet közös csatornarendszerbe vezetik, és együttesen kezelik. Budapesten közel 1,7 millió ember jut vízhez a Dunából, és naponta mintegy 500 ezer köbméter szennyvíz keletkezik a fővárosban, amelynek többsége korábban súlyos környezetszennyezést okozva, megtisztítás nélkül ömlött a folyóba. A városban évente termelődő szennyvíz a Velencei tó vízmennyiségének négyszeresét jelenti, amelyből közel másfelet a Fővárosi Csatornázási Művek Észak-pesti Szennyvíztisztító Telepén ártalmatlanítanak. Magyarország második legnagyobb szennyvíz-tisztító telepe hét pesti és egy budai kerületből gyűjti össze a szennyvizet. Az utóbbi évek beruházásainak köszönhetően a főváros gigantikus mennyiségű szennyvizének tetemes része ma már tisztított formában kerül a Dunába, így néhány év múlva talán az emberek súlyos egészségügyi kockázatok vállalása nélkül is megmártózhatnak hazánk legnagyobb folyójának hús habjaiban.

Az észak-pesti telep 1980-ban kezdte meg működését. Eleinte az összegyűjtött szennyvizekből csak a szűrőrácsokon fennakadt szennyeződések távolították el, majd 1986-tól megkezdődött a szennyvíz eleveniszapos biológiai tisztítása is. A biológiai szennyvíztisztítás lényege, hogy a biológiailag bontható anyagokat tartalmazó szennyvizet kevert baktérium-kultúrával hozzák kapcsolatba, amely a szervesanyagok jelentős részét biokémiai folyamatai révén lebontja. A biológiai víztisztítás megvalósulhat oxigén jelenlété-

ben (aerob módszer), ilyenkor levegőt buborékoltatnak át a szennyvízen, vagy oxigéntől elzárt tartályokban (anaerob eljárás) megy végbe a folyamat. Oxigéndús környezetben a szerves szennyezőanyagok a mikroorganizmusok tápanyagává lesznek, beépülnek a baktériumok sejtjeibe, illetve a biológiai oxidáció során széndioxidá alakulnak, és az ember kilégzésével leadott széndioxidjához hasonlóan a légkörbe kerülnek. Az oxigén nélküli, anaerob tisztításnál rothadás útján főleg metánra bomlanak le a szerves anyagok. Az éghető metán a biogáz fő alkotója, amelynek elégetésével energiát nyerhetünk, miközben vízgőz és széndioxid keletkezik. A fent említett aerob és anaerob lebontási folyamat az élő vizekben természetes módon is végbemegy. A mocsarakban éjszakánként kísértetiesen táncoló kékes lidércfény sem más, mint a rothadó iszapban anaerob lebomlással keletkezett metángáz meggyulladásával létrejött kicsiny lángoszlop.

Az 1998-as felújítást követően, az angyalföldi szennyvízgyűjtő területeket nyomócsövek segítségével csatlakoztatták a telephez. Az 1999 és 2002 közötti bővítésnek köszönhetően az üzem napi 223 000 köbméter szennyvíz tisztítására vált képessé. Az Észak-pesti Szennyvíztisztító Telepen 2001-ben iszapsűrítő centrifugákat helyeztek működésbe, amelyek számottevően csökkentették a víztelenítésre kerülő szennyvíziszap mennyiségét, ami jelentős költségmegtakarítást eredményezett. A kellemetlen szaghatások kiküszöbölése érdekében 2002-ben lefedték a mechanikai tisztítóberendezéseket, majd légtisztító rendszereket helyeztek üzembe, amelyek naponta 2 millió köbméter levegőt szűrnek meg. Erre nagy szükség is volt, hiszen mindnyájan emlékszünk még azokra a nyári időszakokra, amikor a Váci úttól egészen a városházáig orrfacsaró bűz lepte el Újpestet a szennyvíztisztító „jóvoltából”. 2007-re a békásmegyeri és a római-parti szennyvíz egy része is átvezetésre került a telepre. A fejlesztéssel Budapesten 51%-ra növekedett a Dunába megtisztítva ve-

zetett szennyvíz aránya. 2007-ben kezdődött meg egy kétmilliárd forintos környezetvédelmi és bioenergetikai beruházás, amely energia-takarékos és környezetbarát megoldást biztosít a szennyvíziszap kezelésére a telepen. A létesítmény a szennyvíziszapból biogázt állít elő. Ez a részleg 2009 elejétől működik teljes kapacitással. A szennyvíztisztítás egyik mellékterméke a víztelenített szennyvíziszap, melynek éves mennyisége a telepen 108 000 ezer köbméter. Az iszapból keletkező biogázt 2008 óta használják fel elektromos és hőenergia előállítására.

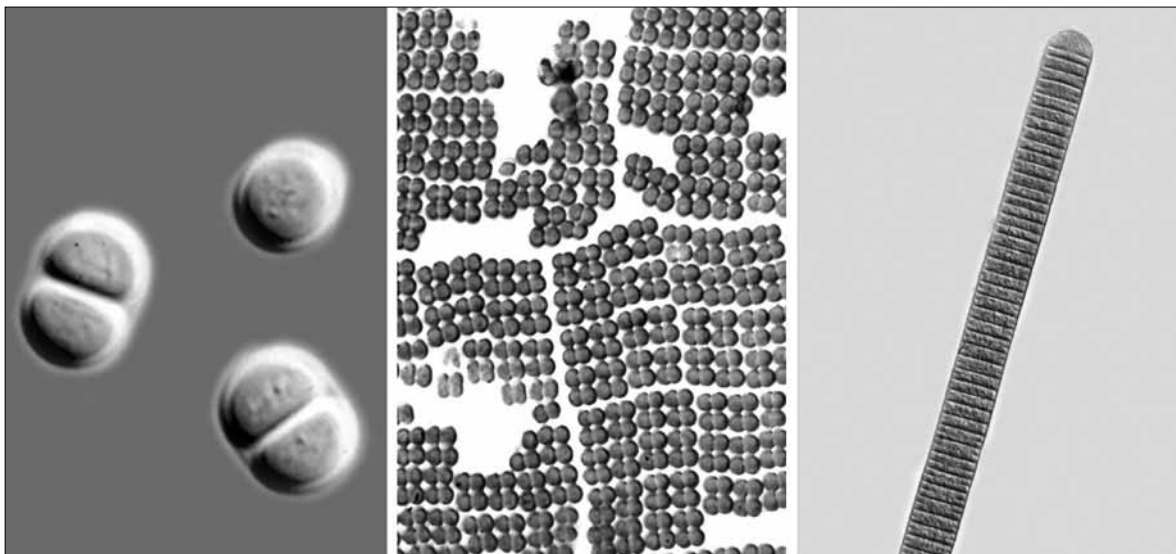
A hagyományos, vagyis a mechanikai és biológiai tisztítást követően, a víz tartalmazhat még olyan nitrogén- és foszforvegyületeket, amelyek a növények számára tápanyagul szolgálnak, és így káros növényi burjánzást okozhatnak az élő vizekben. Ezt a folyamatot eutrofizációnak nevezzük. Állóvizeknél az eutrofizáció eredményezi hosszútávon a tavak és holtágak elmocsarasodását és végül feltöltődését. Attól senkinek sem kell tartania, hogy a Duna helyén a növényi tápanyagok bemosódása miatt hamarosan mocsárvidék alakul ki, ugyanakkor túlszaporodhatnak a vízben a növényekhez hasonló módon fotoszintetizáló kékbaktériumok, amelyek egy része erős mérgeanyagokat termel. Emiatt, és a Fekete-tenger eutrofizációtól való védelme miatt is mérsékelni kell a Duna tápanyagterhelését, aminek egyik fontos eszköze a

szennyvíz nitrogén- és foszfortartalmának csökkentése.

Az új beruházásnak köszönhetően az Észak-pesti Szennyvíztisztító Telep ma már a legfejlettebb szennyvíztisztítási technológiával rendelkezik. A fejlesztés elsődleges célja a szennyvízben található növényi tápanyagok (foszfor és nitrogén vegyületek) eltávolítása volt. Az észak-pesti telep fejlesztésének köszönhetően jelentősen javul a Dunába kerülő tisztított víz minősége, mivel a telepről naponta, átlagban 150–160 ezer köbméter szennyvíz most már a növényi tápanyagoktól megtisztítva kerül vissza a folyóba.

Üröm az örömben, hogy az eredeti tervekkel ellentétben nem valósult meg a Budapesti agglomeráció szennyvizének elvezetése az észak-pesti telepre, pedig ennek kihasználatlan kapacitása erre bőven adott volna lehetőséget.

A megújult tisztítómű hatásfokát igazolandó, az átadást követően, az újpesti Szűcs Sándor Általános Iskola (az intézmény az „Ökoiskola” elismerő cím birtokosa) harmadik osztályos diákjai 150 kecsgeivadékot engedtek a folyó vizébe a szennyvíztelep közvetlen közelében. A kecsge veszélyeztetett halfaj, a Dunában már csak kevés egyede él. A gyerekek jelképes haltelepítése ugyan csak egy kis lépés, de a budapesti víztisztításban elért jelentős eredmény számottevő hatása lehet a Duna korábban rendkívül sokszínű élővilágának újraélesztésében. □

Kékbaktériumok fénymikroszkópos képei

Goll János

Újpest sokszínű fejlődéséhez számos olyan személyiség járult hozzá tudásával, tevékenységével, akiket sokoldalúságuk miatt ma talán reneszánsz személyiségnek mondanánk. Ezek egyike volt Goll János pedagógus, zenetanár, az újpesti sportélet lelkes szervezője.

1841. június 25-én született Bátaszéken, Tolna megyében. Apja borkereskedő volt, aki szorgalmas munkával tartotta fenn négygyermekes családját. A tragédiák nem kerültek el életüket. Goll János alig volt öt esztendő, mikor édesanyja elhunyt. Ezt követően rövidesen kirabolták apját, így a család válságos helyzetbe került. Egy helybeli tanító, Bene Mihály volt az, aki pártfogásába vette a tehetségesnek ígérkező kisiút. Mindösszesen hét esztendő volt, mikor hegedülni kezdett. A zene ezt követően egy életen át elkísérte. Elemi iskolai éve alatt már körvonalazódott leendő pályája: kántortanító lesz. Iskolázásához hiányzott a megfelelő anyagi háttér, így pártfogója egy ismerőséhez ajánlotta be gyakorlatra. Így került Goll János a nyugati határszélre, Bozsok községbe, ahol három évig, mint a helybeli kántortanító, Eltér Ferenc segéde élt.

Ezt követően hazatelepült Bátaszékre, ahonnan végül 17 évesen került fel a fővárosba, ahol számíthatott egyik nagybátyja, Goll Ferenc támogatására. Az ő segítségével iratkozott be a tanítóképzőbe, ahol két évet tanult. Nem szorult eltartásra, mert magántanítványokat fogadott, helyettesítő órákat vállalt iskolákban, kántorként orgonált a Hermina kápolnában.

Elvégezve az iskolát tanítói állást kapott, de tovább képezve magát, zenei tanulmányokat is folytatott. Ennek fontosságáról később ő maga így írt:

„A tanítónak legalább énekelni kell tudnia, ha tökéletes tanító akar lenni. Az iskolai törvény az énektanítást a rendes tantárgyak sorába felvette, tehát okvetlenül tanítá-

ni kell s a ki nem tanítja, bár mely okból, éppen olyan nagy hibát követ el, mintha a számtant, vagy az olvasást nem akarná tanítani”.

Goll János életének ezen szakasza a tanításnak és egyszersmind a tanulásnak szentelődött. Nappal a katedrán állt, az esti órákban zenetudását fejlesztette.

Az edzett fiatalember vallotta, hogy a testnevelés lehet a zenetanulás mellett az a pillér, amelyen egy harmonikusan nevelt személyiség nyugodhat. Így történt, hogy 1863-ban, az országban másodikként, torna-tanítói végzettséget is szerzett. Az immáron sokoldalúan képzett ifjú pedagógus fáradhatatlan szervező is volt. Szaklapot szerkesztett Iskolabarát címmel. Önkéntes tűzoltó lett, a fővárosi tűzoltó egyesület alapító tagja volt. Rövid időre Sopronba hívták, hogy ott segédkezzen a helyi tűzoltó-torna egyesület megszervezésében. 1865-ben azonban már ismét a fővárosban élt, ahol a tanítóképző intézet zenetanára lett.

Az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény teret nyitott a hazai pedagógiai reformoknak, a Goll Jánoshoz hasonló alkatú pedagógusok szakmai kiteljesedésének. Így lett a frissen alapított VI. számú polgári fiúiskola énektanára, mely intézményben azonnal tornatermet is kialakított. Innen az V. kerületi főgimnáziumba került testnevelőnek, de nem hagyott fel közben a zeneműveléssel sem. 1869-94 között az egyetemi énekkar karmestere volt.

Ekkortájt sorra jelentek meg szakpublikációi, melyek egy részét Tolnai G. J. néven adták ki.

Így került ki a nyomdából Énektan című munkája, mely tankönyv a csatolt zongorakottákkal együtt négy kötetes volt. Elemi iskolák számára állította össze Kis dalnok című gyűjteményét, amely 65 énekművet tartalmazott.

Jutott ideje a családalapításra is. 1871-ben vezette oltár elé Stekl Paulát. Házas-

ságukból négy gyermek született. Családjának otthont a pesti Lázár utcában teremtett, de ekkortájt kerülhetett birtokába egy újpesti ingatlan is. A Deák utcai kertés ház jórészt nyaranta jelentett tartózkodási helyet szeretteinek.

Szaklapokat is szerkesztett ezidőtájt. 1874-től Táncz, 1878-tól Orpheus címmel adott ki újságot.

Goll János szorgalmas és színvonalas tevékenységével széleskörű ismertségre tett szert. 1881-ben megválasztották a Zenetanárok Országos Egyletének alelnökévé. A szervezet – sok más tevékenység mellett – az elaggott zenetanárok támogatását vállalta fel.

Más szervezetekben is tevékenykedett: a Magyarhonban Élő Zeneművészek Segély és Nyugdíj Egyletének, valamint az Országos Magyar Tanáregyesületnek volt a pénztárnoka.

1885-ben érkezett el életének azon epizódja, amelyik Újpest szempontjából a leglényegesebb. Talán egy baráti poharazásból, melyre Goll Deák utcai házában került sor, indult el az ötlet: alakítsanak sportegyesületet, mely a nagyközség lakosságának biztosít testedzési lehetőséget. Az első beszélgetést tett követte. Az év június 16-án, a piactéri iskola egyik tantermében hivatalosan is megalakult az Újpesti Torna Egylet. (Az eseményről a 125. évforduló megünneplése kapcsán elhelyezett márványtábla emlékszik meg a helyszínen). A 20 alapító között ott volt Goll János mellett a fiatal ügyvéd, Ugró Gyula is. Előbbi a szervezet elnöke, utóbbi titkára lett. Az egyesület nevében a torna szó arra utal, hogy ezidőtájt ezt a sportágat azonosították a testmozgással. Az új sportegyesület választmányában a korabeli újpesti közélet szinte minden területe képviseltette magát. Így lett tagja a testületnek Wolfner Lajos gyáros, Bachmann Károly építész és Mády Lajos református lelkész is.

Az egyesületnek szüksége volt tornateremre. Ezért kibérelték az újonnan épült Heisz Tamás féle ház két szobáját, és a falat áttörve méreteres helyiséget hoztak létre. A Wolfner család felajánlott egy kocsira való használt cserforgácsot, ezzel hintették fel a tornatermet. A sportegyesület első nyilvános újpesti közszereplésére 1887. július 19-én

került sor. Ezen a tornaünnepélyen az UTE sportolói az Újpesti Tornász Indulóra vonultak fel. A dal szövegét Ugró Gyula, zenéjét Goll János írta. Megszületett az UTE jelszava is: egység, épség, egyetértés.

Nem csupán a sport területén alkotott jelentőset városunkban. Erkel Gyula mellett az egyik legjelentősebb szervezője volt a település zenei életének is. Erről jó barátja, Ugró Gyula így írt: „a zeneiskolát 1891-ik év közepén az a lelkes gárda alapította, mely Goll János kiváló zenepedagógus és zeneköltő körül csoportosult, a kik még arra is vállalkoztak, hogy a minden anyagiak nélkül megindított zeneiskolában az összes adminisztrációs teendőket is napról-napra elvégezték.” A sportegyesülethez hasonlóan a zeneiskola is széleskörű társadalmi támogatottsággal rendelkezett.

Mikor a zenei élet és a sport helyi fellegvárai megszülettek, Goll János már nem volt fiatal ember. 1899-ben visszavonult az aktív tevékenységtől, családjának szentelte magát. Még megélte, hogy az a település, amelyet maga választott lakhelyéül, városi rangot kapjon. 1907. október 20-án halt meg.

1885-től, közel másfél évtizeden át, a nevét viselte az akkori Virág Utcai Képeségfejlesztő Iskola tornacsarnoka.

Goll János tanár arcképe

Bózsok 19. század végi látképe, archív fotón

Bozsok, ahol Goll János pedagógusi pályafutása kezdődött, az Alpokalja ősi települése. A Szent Vid hegyen, mely a Kőszegtől délre eső falvak fölé magasodik, már a vaskorban is volt település. Később a rómaiak ezekből a völgyekből vezették a források éltető nedűjét vízvezetékeiken Savaria, a mai Szombathely felé. A völgyben haladt az általuk épített híres Borostyán út.

A település első írásos említése 1277-ből maradt fenn. Ekkor Villa Bosuk néven említették. Az árpádkor végén a Németújváriak, 1045-től a Garai család uralta. Mátyás a helyi hagyomány szerint gyakorta vadászott a vidéken, Bozsok híres műemlék kastélyát a falubeliek az ő egykori tulajdonának tartják. Az igazságosként emlegetett király a birtokot Bornemissza Jánosnak adta, ezt követően került a Sibrik család tulajdonába.

A falu 1532-ben elnéptelenedett, a Kőszeget ostromló török hadak feldúlták. Horvát ajkú népességgel települt újra, akik Ausztria határán a német nyelvet is beszélték, de idővel magyar tudatra tettek szert. A Sibrik család ma is látható, reneszánsz stílusjegyeket hordozó kastélya 1614-ben épült, erődszerű elrendezéssel.

A község virágzó gazdaságot teremtett. Bél Mátyás „Notitia Hungariae” című művében 1730-ban így írt: „Kelet felől bukkan elő Bozsok falu, amely egy nyúlványra épült. Borát szintén dicsérik... Ezen birtokon is egy folyócska halad keresztül, amely kis őrlő malmot hajt és pisztrángokat nevel.”

A 19. század végén már fényképfelvétel is készült a faluról. Ezen jól kivehető a háttérben magasodó Kőszegi-hegység, annak oldalában a Szent Vid hegyen fehérülő zarándoktemplom. A mai látképtől jelentősen eltér a falu feletti domboldal képe. Az akkortájt gondosan ápolt szőlők helyén ma erdősült, műveletlen terület található. A falu 1906-ig maradt a Sibrik család tulajdonában. Ekkortájt 706 lakosa volt a településnek.

Bozsok a huszadik században egyre inkább üdülőfalujelleget öltött. Kádár Jánosnak villája volt a falu határában, ahonnan a környékre szervezett vadászatokra indult. A település ma is az idegenforgalom szolgálatában áll. Jó levegője, kirándulásokra csábító környéke vonzza a turistákat.

Goll János életében meghatározó volt az a három esztendő, amit Bozsokon töltött. Itt vált bizonyossá, hogy egész életét a pedagógiának szenteli. □

Negyedszázadon át az Újpesti Ipartestület élén

1885. augusztus 4-én alakult az Újpesti Ipartestület. Az 1949-ben felszámolt egyesület utolsó jegyzőjére, Csaballa Ödönre (1902. június 01. – 1974. március 24.) emlékezünk leányával, Bakos Béláné Csaballa Alice-szal. Csaballa Ödön 1924-től a testület felszámolásáig látta el az újpesti iparosság érdekvédelmét szolgáló szervezet irányítási feladatait.

– *Kedves Alice, milyen gyermekkori emlékeket őriz szüeleiről, mennyire kötődnek Újpesthez?*

– Azt kell mondjam, nagyon szerencsés ember vagyok, mert igazán jó szüleim voltak. Édesapám soha nem engedte édesanyámat dolgozni, azt mondta: neki éppen elég a két gyereket nevelni, gondoskodni a családról és a háztartást vezetni. A Mátyás téri városi házak egyik lakásában kaptak egyszobás lakást 1927-ben, házasságkötésük után. Ők voltak az első lakók. Minden ellenkező híreszteléssel szemben a ház tisztviselőknak készült. Napjainkig családunk tulajdona egy kétszobás lakás a Pöntenberg utcai oldalon. Ott nőttem föl, manapság a fiam lakik benne a családjával. Jövőre lesz 95 éves az épület és még mindig megfelelő állapotban van, rajta a város címerével. Egész családunk Újpesten él. Az 1940-es évek elején sikerült édesapámnak egy házat vennie a Vécsey utcában. Berlinger vendéglős özvegye adta el lakottan, így kedvező áron lehetett hozzájutni. Apukám már nem, csak édesanyám élt ott tíz évig. Ma a nővérem, Éva és Imre unokám lakik benne.

– *Milyen végzettsége volt édesapjának?*

– Sajnos nem tudom pontosan, mert nem találok a régi bizonyítványokat, de mindig pénzügyi, adóügyi területen dolgozott. Édesanyja, Markovits Anna, tanítónő volt, Fericsán Kálmán könyvében is szerepel a neve. Nagycsaládban éltek, négy fiú-, két lánytestvére volt apukámnak. Csaballa nagymama életét is a gyermeknevelés töltötte ki.

– *Édesapja ipartestületi megbízatása előtt is Újpesten dolgozott?*

– Érettségi után a városi adóhivatal adószedője volt 1923-ig. 1924. március 5-én lépett be az Újpesti Ipartestületbe. A számléltérát neki is végig kellett járnia. Először pénzbeszedő lett, látogatnia kellett az iparosokat, figyelemmel kísérte, hogyan foglalkoztatják a tanoncokat. Ha szabálytalanságot talált, jegyzőkönyvet vett fel. Később titkári feladatai lettek: a levelezések mellett szerződések felülvizsgálata, panaszkönyv-jegyzőkönyvek, fellebbezések készítése. Könyvelési területen pénztárkönyvek vezetése, zárszámadások, vagyommérlegek, statisztikák összeállítása vált feladatává. Valójában minden tevékenységi körrel meg kellett ismerkednie. Időközben a hentesek és a vendéglősök szakosztályának is jegyzője lett. Mestervizsga-bizottság tagjaként részt vett a képzésben is.

– *Alice, édesapja munkásságát kutatva mit tart fontosnak az ipartestület munkájának eredményeiből?*

– Az Ipartestület alakuló közgyűlését 1885. augusztus 4-én délután tartotta a Katolikus Kör helyiségében. Első elnöke Javoriczky János lett. Szervezetük jó működésére jellemző, hogy székházukat egy évvel később már fel tudták építeni: 125 éve, 1886-ban készült el a napjainkban Király Könyvtárként ismert épület. Újpesten létesült Magyarországon az első olyan iparosotthon is, mely a beteg vagy idős iparosok számára jelentett

Csaballa Ödön, az Ipartestület jegyzője 1933-ban

menedéket. Igaz, már 1905-ben elhatározták építését, Pólh Károly akkori titkár indítványára. Az alapítvány kezdőtőkéjéhez Arányi Adolf rézműves-mester 500, dr. Miklós Antal ipartestületi jogász 100 koronával járult hozzá. Az I. világháború miatt azonban az összegyűjtött pénz elveszett, így csak a háború után 1931-ben, a Lőrinc utca 121-ben nyithatták meg az iparos menházat. Sajnos 1944-ben az épület bombatalálatot kapott. Szerencsére emberéletben nem esett kár, mert az összes lakó a pincében volt, de az épület és minden ingóság tönkrement. Hess Pál polgármester ideiglenesen kiutalta számukra az izraelita szeretetházat, majd az oroszok bejövetele után az ipartestület székházának földszinti helyiségekben szállásolták el az ápoltnakat. Később a Dózsa György (ma: Görgey Artúr) utca 72.-ben működött az iparosotthon.

– *Édesapja mikor került a testület élére?*

– 1942 elején választották meg a teljes testület jegyzőjévé, mely hivatását 1949-ig töltötte be. Sajnos a legzavarosabb időkben kellett ellátnia feladatát. Családját mindig igyekezett megóvni gondjaitól, ha hazaérkezett és becsukta az ajtót, kívül maradt minden és csak velünk foglalkozott. Nehézségeiről én is csak jóval később, a megmaradt iratok, dokumentumok alapján értesültem.

– *A háború biztos növelte, amúgy sem kevés feladatát, sokan szorultak segítségre.*

– Megpróbált segíteni mindenkinek, akinek tudott. A háború alatt sok kisiparosnak sikerült elintéznie, hogy ne kelljen a frontra menniük. Igazolásokot adott ki arról, hogy munkájuk során hadi feladatokat látnak el, üzemük katonai célokra termel. A nyilas hatalomátvétel után sikerült megmentenie az egyesület pénzét az uralmat gyakorlóktól. Egy későbbi káderlapjából tudom, hogy a zsidóüldözések során is próbálta menteni a menthetőt. Ezekből az időkől dokumentumot nem találtam, mert később, mikor bekerült az Andrássy út 60.-ba, édesanyám szinte mindent elégetett. Sajnos elhurcolásáról sincs konkrét adat, a család tagjai sem emlékeznek a pontos dátumra, talán 1948-1949-ben történt. Kis-lányként arra emlékszem, hogy este jött érte az autó, és este is jött vissza, a kabátját és annak illatát nem tudom elfelejteni. Azt viszont biztosan tudom: Benisz József intézte el, hogy

kiengedjék. Nővérem rohant el hozzá, mikor elvitték aput. 2002-ben elmentem a történeti hivatalba, próbáltam keresni apuról szóló adatot. Sajnos nem találtak rá vonatkozó iratot.

– *A családjukban történt háborús tragédia?*

– A háború alatt édesapám tett egy fogadalmat: ha a család minden tagja megmarad, mezítláb elmegy Újpestről Máriaremetére gyalog és hálát ad. Tudni kell, hogy a lakásban sem járt soha mezítláb. Sümeghy Ferenc unokabátyám ügyvédnek tanult, őt a frontra is kivitték, fogságba esett. Mikor unokabátyám hazajött, apám el is ment hálát adni Szűz Máriának. Nagyon vallásos volt, rendszeresen járt a legényegyletbe. Egy bálon ismerkedett meg anyukámmal is. A katolikus legényegylet számvizsgálójaként és haláláig az Egek királynéja főplébánia tanácsnokaként tevékenykedett.

– *Hogyan indult az élet 1945. január 10.-e után?*

– Már februárban megjelent az ipartestületben az Újpesti Nemzeti Bizottság 7 tagú intézőbizottsága, két kommunista-, két szociáldemokrata-, egy kisgazdapárti, egy szakszervezeti iparos, és az iparhatóság képviselője személyében. Készült egy jegyzőkönyv, melyben értesítették a testületet, hogy az ipartestület ügykezelését és irányítását átvették. Hirtelesen történt az egész, édesapámnak kellett értesítenie Gyárfás Emil elnököt, a tagokat és a pénztárnokot, Róth Rezsőt, hogy február 21-éig készítse el a pénztárzárást. A működetés tényleges átvétele azonban elmaradt, mert az átvevők belátták, szakmailag nem tudják az irányítási feladatokat ellátni. Tény, hogy Szabó Ferenc, az egyik bizottsági tag követte Gyárfás Emilt az elnöki tisztségben, a többiek intézőbizottságként működtek tovább, a tisztviselők hivatalban maradtak. Ebben az időben édesapám munkája mellett óraadóként pénzügy- és adóügyeket is tanított a Fa- és Fémipari Szakiskolában. Egy 1946-47-es tablón látható az arcképe.

– *Milyen feladatokkal kellett megbirkóznia a szervezetnek az élet újjárendítése során?*

– Nagy munka várt rájuk. A háború után csak azok folytathatták az ipart, akiket politikailag és szakmailag is igazoltak. Apámnak rengeteg idejébe, energiájába került, hogy minél előbb igazoltathassa a tagokat, hogy bekapcsolódhassanak az újjáépítésbe. Rendületlenül op-

timista volt, 1947-ben készült beszámolójában Vas Zoltánra hivatkozva vázolta fel, hogy a kisiparosságra milyen szükség van, hiszen például a nagyipar nem tudja felvállalni semmilyen szakmában a lakossági javításokat. De sajnos jött 1948, mikor a 10-nél több alkalmazottat foglalkoztató üzemeket államosították, közöttük nagybátyám, Sümeghy Ferenc bútorgyárát is. Elképzelhetetlen tragédia volt ez: egy élet munkájával kialakított üzemet – ahonnan Európa több országa számára is exportáltak bútorokat – csak úgy egyik pillanatról a másikra elvettek. Ezzel a család több tagjának megélhetése szűnt meg, hiszen édesanyám testvérei és nagybátyám gyermekei is ott dolgoztak.

– *A következő időszak tovább fokozta Csaballa Ödön számára a megpróbáltatásokat.*

– 1949. július 15-én hívták össze az ipartestület elnökségét, és bejelentették, hogy az iparügyi miniszter rendelete alapján felfüggesztik működését. Felszámolóbiztosnak Zegelbaum Sándor cipésmestert jelölték ki. Neki kellett átadni minden hivatalos iratot. Nem tudom, hogy ez a július 15-e volt-e édesapám utolsó munkanapja, de nyáron volt az biztos. Emlékszem rá, hogy az utolsó munkanapon, mikor a kulcsokat is átadta, édesanyámmal elé mentünk a Rezi Károly (ma: Király) utcába. Az erkélyen várt minket, akkor láttam sírni először életemben. Rettenetes érzés volt. Néhányszor még behívták, de dolgoznia már nem kellett.

– *Új életet kellett kezdenie. Milyen lehetősége adódott?*

– Egy darabig munkanélküli volt, majd az egyik iparosasszony férje, aki a Betonútépítő Vállalatnál dolgozott, bevitte magával a pénzügyi osztályra. Pénzügyi előadó, később csoportvezető lett. Nyugdíj mellett is dolgozott még a vállalatnál. Ezekben az években, egészen haláláig készítette a kisiparosok adóbevallását, könyvelését. Ezzel egészítette ki az akkori nagyon kevés fizetését, de édesanyámat akkor sem engedte dolgozni. 1951-ben nővérem férjhez ment, én pedig a Kanizsai Dorottya Szakközépiskolába jártam. 1952-ben elkezdtem nagyon rosszul tanulni. Arra vigyáztam, hogy ne bukjak meg, csupa hármassal végeztem. Mondtam, hogy tovább nem tanulok, elmentem én is a Betonútépítő Vállalathoz. Iskoláimat később munka mellett végeztem el. Tíz évvel később

érettségiztem, mint az osztálytársaim, így tíz évvel fiatalabbnak is vallom magam.

– *Az előbb említett fogadalomból sejtem: édesapját hite is segítette a megpróbáltatások elviselésében. Neveltetésükben is kifejezésre jutott ez biztosan.*

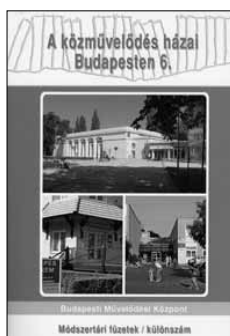
– Édesapám vallásosságát én követtem a családban a legjobban. A Patyolat Vállalattól mentem nyugdíjba. Adminisztratív vezetőként dolgoztam a Fóti úti üzemben és a VI. kerületi Csengeri utcai központban is. Munkahelyemen többször megkerestek, hogy legyek párttag, de mindig mondtam, hogy templomba járok, így kikerültem a felvételt. Nagyon szerettem apukámat, nehezen viseltem a halálát. Viszonylag keveset volt otthon, de ha együtt voltunk, csak velünk foglalkozott. Sokszor kártyáztunk, römiztünk. Nyugdíjas korában a nővéremekkel minden vasárnap bridzseltünk. Anyukám sütötte a pogácsát, lángost, míg apukám élt, ő sosem kártyázott. Sok receptet tudott, mert édesapám a vendéglős mestervizsgákon mindig elkérte a jó recepteket. Hazahozta és anyukámnak el kellett készítenie. Máig is megvannak, nem úgy, mint az iratok. Később anyukám is leült játszani velünk lórumot. Minden vasárnap összejött a család, hol az édesanyámnál, hol nővéreméknél, hol nálunk.

1990-ben az Újpesti Városvédő Kör Újpest alapításának 150. évfordulója alkalmából „Ad Honorem Újpest 1840-1990” kitüntetések adományozott városunkért hosszú éveken át dolgozó polgárainknak. Benisz József cipésmester, édesapám barátja is megkapta. Mikor gratuláltam neki így válaszolt: „Tudod ezt a kitüntetést apádnak kellett volna megkapnia, de ő már sajnos nem él.” □

A Csaballa család 1943-ban (Ödön, Éva, Alice és Fieger Rozália)

Kiadványok Újpestről

A módszertani füzetek 6. kötete a zuglói Cserepes-ház, a XVI. kerületi Corvin Művelődési Ház és a káposztásmegyeri Karinthy Frigyes Általános Művelődési Központot mutatja be. A kulturális intézmények környezetének rövid történetéről, kulturális életének jellemzőiről is olvashatunk. Nehéz feladatot vállaltak a káposztásmegyeri intézmény dolgozói. Egy negyedszázada még nem létező lakótelep gyökeretlen lakosságát kellett szabadidejük hasznos eltöltésére szoktatni, illetve kiszolgálni ezirányú igényeiket. Hogyan oldja meg ezt a feladatot egy az oktatási feladatokhoz is szorosan kötődő művelődési intézmény? Erre ad választ a tanulmány, amelynek szerzője Hortobágyiné Török Rita igazgató asszony. A kiadvány nyomtatott és digitális (CD) formátumban is tanulmányozható az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben.

Az alkalmi kiadvány a speciális iskola alapításának 90-dik évfordulójára jelent meg. Bár Újpesten már 1921-ben megkezdődött a speciális nevelésre szoruló gyerekek oktatása, önálló ingatlan híján, hosszú éveken keresztül három elemi iskolában folyt a tanítás. 1949-ben jutottak saját épülethez a Venetiáner u. 2. sz. alatt, ahol fokozatosan beindították a különböző csoportokat, osztályokat és szakköröket. 1985-ben vették birtokba a jelenlegi, Venetiáner u. 26. sz. alatti korszerű épületet. A kötet az iskolatörténeti adatokon túl beszámol azokról az erőfeszítésekről is, amelyeket a pedagógusok és gyógypedagógusok a gyerekek fejlesztése érdekében végeztek. A tantestület munkáját az önkormányzat „Újpest gyermekeiért” díjjal ismerte el. 2008 óta az iskola az újpesti Egyesületes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény részeként működik.

Százhusz éves a zeneiskola

Május 11. és 15. között jazz koncerttel, operaelőadással, zenés mesejátékkal ünnepelte alapításának 120. évfordulóját az Erkel Gyula Zeneiskola. A rendezvénysorozatot koszorúzás és ünnepi hangverseny zárta.

Törpék a Gödörben

Június 17-től 26-ig az Erzsébet téri Gödör Terasz Galéria bemutatkozási lehetőséget biztosít a Budapest területén működő kisebb kiállító helyeknek. A rendezvényen az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény mini tárlattal várja az érdeklődőket.

Levéltári kiállítás

Károlyi Sándorné és a kuruc világ címmel kamaratárlat nyílt az Országos Levéltárban. A bemutatott tárgyak és dokumentumok Barkóczy Krisztina életét mutatják be. A tárlat december végéig díjtalanul látogatható az I. ker. Bécsi kapu tér 2-4. sz. alatt.

Újpest Gyermekeiért-díj

Újpest Önkormányzata június 9-én Újpest Gyermekeiért-díjjal tüntette ki Gruszné Novotny Katalint, az Újpesti Speciális Általános Iskola és EGYMI igazgatóhelyettesét, Kócsa Lászlónét, a Virág Óvoda nyugállományú vezetőjét, Péter Tamásné, a Homoktövis Óvoda dajkáját, Giczy Csabát, az újpesti kajak-kenu szakosztály vezetőjét, valamint a Deák Ovi nevelői és gondozói körét. A kitüntetések Wintermantel Zsolt, Újpest polgármestere nyújtotta át.

Gyász hír

Életének 86. évében, május 12-én elhunyt Paulus Alajos Balázs Béla-díjas filmrendező. Az újpesti művész filmes pályáját 1957-től a Budapest Filmstúdió világosítójaként kezdte, majd forgatókönyvíróként, később rendezőként dolgozott. Több alkotást is készített szülővárosáról. Életművét az önkormányzat Újpestért-díjjal, a Városvédő Egyesület Arany horgony emlékéremmel ismerte el.

Júniusi számunkban az x., y., z. és a w. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.